

XI. FEJEZET

A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG VÉDELME, A KULTURÁLIS IPAR ALAPJAI

1. A kultúra területfejlesztő ereje

A Székelyföld kulturális adottságainak a regionális fejlesztésben betöltött szerepét kiemelten kezelik a különböző fejlesztési koncepciók kidolgozói. Az egyes szakterületek szakemberei között, a közbeszédben, az intézmények szintjén is konszenzus van abban, hogy a Székelyföld kulturális értékeivel foglalkozni kell. Az információs társadalomban az oktatás, a tudomány és a kultúra leplezetlen versenytereppé válik, országok és országcsoportok deklarálják, hogy különböző kulturális ágazatok fejlesztésével, illetve megerősítésével, korszerűsítésével, esetleg tömegesítésével kívánnak előnyre szert tenni a gazdasági versenyfutásban, semmi szégyellnivaló nincs abban, ha mindenki számba veszi, hogy mije van és az mennyit ér. A XIX. században életre kelő nacionalizmusok ideológiai síkon kezelték a kulturális hagyományokat. Napjaink fejlesztési törekvéseiben az egyik kultúradiskurzus arról szól, hogy miképpen válhat vagy tehető versenyelőny forrásává a kultúra.

Ez a fejezet szélesebb társadalmi kontextusba helyezve ezt a törekvést, áttekintést nyújt a Székelyföld műemlék-állományáról, a művelődési élet, kulturális intézmények és szerveződések helyzetéről, a kulturális ágazatok fejlődési potenciáljáról és a kulturális turizmus lehetőségeiről.

Egyik, a vizsgálatunk szempontjából is aktuális társadalmi kérdés a globalizáció hatása a nemzeti és lokális kultúrákra. A globalizációs folyamatok áthatolnak a nemzeti határokon, ezzel együtt a nemzeti és a helyi (partikuláris) identitások megerősödnek, a globális homogenizáció tendenciái mellett jelen van a különbözőség kultusza, az etnicitás és a másság hirdetése, a globálissal együtt érdeklődés van a lokális iránt. Az 1989-es fordulat után a kelet-európai országokban egyre inkább jelentkezik a regionális önállósodás igénye, ami egy nemzetben, államon belül az egység illúzióját veszélyezteti, a régió önállósodási törekvése széthúzásnak, erőmegosztásnak számít. A régió mint adminisztratív egység, ökológiai, mentális közösség, rendelkezik bizonyos potenciálokkal (földrajzi adottság, lakosság, gazdasági struktúra, a régió önmagáról alakított

képe stb.). A fejlesztésnek számolnia kell mindezzel, s csak úgy lehet sikeres, ha ebbe a régióknak beleszólása van.

A régió olyan emberi és társadalmi térszervező kapcsolatrendszer, amely fizikai adottságai mellett intézményesülési és interiorizálási folyamatok révén szimbolikus tartalommal is telítődik. Ezeknek a folyamatoknak a következő fázisai ragadhatók meg: területi keretek kialakulása, fogalmi keret képződése, reprezentáló intézmények létrejötte, regionális öntudat termelődése.

A szélesebb régió sokszínűsége mikroregionális sajátosságaiban jelentkezik. A Székelyföld, mint néprajzi tájegység, természetes régió több tájegységből, kisebb régióból tevődik össze, amelyeknek megvannak a maguk sajátosan jellemző hagyományaik, életformájuk.

Miközben állításokat fogalmazunk meg a Székelyföldről, magunk is hozzájárulunk a régió építéséhez, a Székelyföldnek mint régióknak a megfogalmazásához. A regionális tudomány sajátos kérdésfeltevéseivel és tematizációjával a Székelyföldnek egy újabb leírása adható.

Az adatgyűjtés tapasztalatai alapján elmondható, hogy Romániában nem alakult ki a művelődés terén az adatgyűjtés és -feldolgozás intézményes és közzétett formája, és ez nemcsak az összesítő–elemző munkát nehezíti meg, hanem a különböző művelődési intézmények közti kapcsolattartást is.

- 1) Az országos hivatalos statisztika „kultúra” fejezete nagyon kevés információt tartalmaz. Megyei összesítéseket pedig nem mindenhol végeznek;
- 2) A romániai magyarság kulturális intézményei szorosan kapcsolódnak az RMDSZ-hez, és természetesen a romániai magyar (vagy erdélyi magyar) társadalom nagyságrendjében kezelik a művelődés kérdéseit;
- 3) A Közép régió kulturális értékeit feltérképező elemzést nem sikerült felmutatni, a 2002–2005-ös Nemzeti Fejlesztési Terv mindössze a régió multikulturalitását említi meg jellemzőként;
- 4) Megyei és városi szinten adatokhoz az állami költségvetésből működő intézményeknél lehet hozzájutni (eseménynaplók, rendezvények, költségvetések, pályázati rendszerek). Ezek a legmegbízhatóbb források, hátrányuk, hogy nincsenek összesítve, viszont így betekintést lehet nyerni a helyi szinteken zajló döntéshozásba, gondolkodásmódba.

A 2001–2004-es kormányprogram kultúrára vonatkozó általános stratégiája az Európa Tanács alapelveire támaszkodva intézményi reformot hirdetett meg, ebben kiemelten elsőbbséget élvez a kulturális örökség védelme és értékesítése, valamint a műemlékvédelem. A Román Kulturális és Egyházügyi Minisztérium a 28/2001-es kormányhatározat értelmében elkészítette kulturális stratégiáját. A minisztérium 70 közintézményt működtet, amelyek közül 5 egység állami költségvetésből, 42 egység külső és állami forrásból és 12 egység külső jövede-

lemből működik. Hatáskörébe tartoznak a megyei művelődési felügyelőségek, amelyeket 2001-ben szerveztek és neveztek át művelődési, egyházügyi és kulturális örökség igazgatóságának.

A 2002–2005-ös Nemzeti Fejlesztési Terv kultúrára vonatkozó fejezete a rendszer következő jellemzőit sorolja fel:

- folyamatosan csökken a kulturális szakemberek száma (ennek oka a szakértők külföldre telepedése és munkahely-változtatás),
- alacsony bérezés (2000-ben alig 2 millió lej/60 euró felett az átlagfizetés),
- a kultúrára költött közpénzek csökkentése a tevékenységek rovására ment.

Országos szinten a következő kezelésre váró kulcsproblémákat nevezi meg:

- a kulturális intézmények szervezési és menedzsmenti nehézségei,
- kulturális menedzserek hiánya,
- az EU-hoz viszonyított felszereltség és infrastrukturális hiány, különösen az örökségmegőrzés területén,
- információhiány,
- a kulturális tevékenységek alacsony támogatottsága.

Az RMDSZ kultúrára vonatkozó cselekvési prioritásai az 1996–2000 közötti időszakban a következők:

- a nemzetiségi kulturális státútum kidolgozásának kezdeményezése,
- a kulturális tárgyi örökség törvénye,
- műemlékvédelmi törvény,
- könyvtárak törvénye,
- múzeumok törvénye parlament általi elfogadása,
- továbbá a közpénzek értékorientált felhasználása érdekében a pályázati rendszer rugalmasabbá és hatékonyabbá tétele; kormányhatározat kezdeményezése a Kisebbségvédelmi Hivatallal közösen a Kisebbségkutatási Intézet létrehozására; a Nemzeti Levéltár közszolgálati intézménnyé való átalakítása az 1996. évi 16. törvény módosításával; a könyvkiadás támogatására szolgáló alap megfelelő hányadának elkülönítése és önálló pályázati rendszerben való elosztása, a kisebbségi könyvkiadás támogatása; kulturális intézmény létrehozása a csángó–magyar kultúra ápolására.

Az RMDSZ Művelődési és Egyházügyi Főosztálya 2000. évi választási programjában az önkormányzat elvére épülő kulturális autonómiát nevezte meg, mint a romániai magyarság művelődési életének biztosítékát.

A műemlékvédelem terén az RMDSZ választási programjában célként tűzte ki az arányos részesedést az állami alapokból a romániai magyar nemzeti kisebbségek múltjával kapcsolatos műemlékek meghatározása, nyilvántartásba

vétele, gondozása és restaurálása érdekében; a műemlékekkel kapcsolatos döntések meghozatalakor a nemzetiségi szakemberek, így a Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság véleményének figyelembevételét. A művelődési életben megmutatkozó szakemberhiány leküzdésére népművelő szak létrehozását szorgalmazta, „ahol kiképezik művelődési életünk hivatásos irányítóit”. Az RMDSZ kiállt az anyanyelvű zenész-, képzőművész-, színész-, rendezőképzés újjászervezése, bővítése mellett.

Megyei szinten a művelődési, egyházügyi és kulturális örökség igazgatóságok stratégiájában elsődleges fontosságú a műemlékvédelmi törvény alkalmazása, a megye területén fellelhető műemlékek adatbázisának véglegesítése, osztályozása, javaslatok előterjesztése a restaurálások ügyében. Továbbá célul tűzte ki mindezen értékeknek a bel- és külföldi turisztikai körforgásba való bekapcsolását. Az igazgatóságok közvetítenek a helyi önkormányzatok és a minisztérium között, ami sok feladatot és felelősséget ró rájuk, de anyagilag érdemben nem támogatott tevékenységük. Az igazgatóságok a kultuszminisztériumtól kapott költségvetésüket műemlékvédelemre, kulturális rendezvények, művészeti táborok szervezésére fordítják, emellett partneri kapcsolatot tartanak fenn a helyi közigazgatási szervekkel, civil szervezetekkel.

A megyei önkormányzatok szerepe megnőtt az intézmények decentralizálásával és megyei hatáskörbe helyezésükkel. Saját pályázati rendszeren keresztül kulturális intézmények fenntartásával támogatják a művelődési életet, ösztönzik a civil szervezeteket.

A különböző területi és döntéshozói szinteken megfogalmazott problémák általánosak, ezek megoldására tett javaslatok, fejlesztési koncepciók „búvápatakként” kezelhetők: eltűnnek és váratlanul, határidő előtt felbukkannak. A műemlékvédelem és értékesítés, valamint a szakemberek (kulturális menedzserek) képzése a koncepciókban és stratégiákban kiemelt fontosságot kap, ami jelzi, hogy a kultúra gazdasági kérdésként vetődik fel. A kulturális örökségként definiált anyagi és szellemi értékek megnevezésén és megmentésén túl kihívás azok értékesítése is.

Az *örökségfogalom* az identitás és a tradíció forrásaiból merít, ennek hatását tudományos, politikai és gazdasági kontextusban érdemes volna egy olyan speciális térségben vizsgálni, mint a Székelyföld, amely területen a magyarországi és romániai nemzeti örökségdiskurzus közös metszetet alkot. Világörökség, európai örökség, nemzeti örökség, helyi és regionális kulturális örökség – milyen szereplőkkel, milyen feltételekkel és hogyan történik a választott örökség bemutatása és legitimálása, milyen érdekek, értékek lépnek működésbe?

Két területen játszik fontos szerepet az „örökségesítés”: egyrészt az identitás meghatározó eleme, másrészt a turizmusban való hasznosíthatósága miatt. Az

örökségmegőrzés az örökségturizmusban leli gazdasági forrását, ezért versengenek a helyek a világörökség titulusért.

Az UNESCO általános konferenciája 1972-ben döntött a kulturális és természeti világörökségbe tartozó helyszínek meghatározásáról és védelméről. A nyolc közép-európai ország az elmúlt évtizedben lényeges lemaradást hozott be azzal, hogy területükön megnégyszereződött a világörökség színhelyek száma (108. táblázat).

108.táblázat

Világörökség-helyszínek Kelet-Közép-Európában, 2000

Ország	Helyszín	Kulturális/természeti	Táj	Elismerés éve
Csehország	11	10/–	1	1992–2000
Lengyelország	9	7/1	1	1978–1999
Bulgária	9	7/2	–	1979–1985
Románia	7	6/1	–	1991–1999
Horvátország	6	5/1	–	1979–2000
Magyarország	6	4/2	–	1987–2000
Szlovákia	5	4/1	–	1993–2000
Szlovénia	1	–/1	–	1988

Forrás: Puczkó–Rátz, 2000.

A romániai világörökség listán hét helyszín szerepel. Ezek közül a legfontosabbak, és vizsgált területünkhöz közeliak, az erdélyi szász erődtemplomok, amelyek a mai Fehér, Brassó, Hargita, Maros és Szeben megyékben találhatóak, lényegében a Közép régió meghatározó értékei: Káinok, Prázsmár, Székelyderzs, Szászkézd, Berethalom, Szászfehéregyháza, Nagybaromlak. Vizsgált területünkhöz tartozik még Segesvár történelmi központja. Ez amellet, hogy anyagi forrással, jó hírnévvel kecsegtet, egyben arra is kötelez, hogy megfelelő publicitással ismertté és funkcionálissá válják.

2. A kulturális örökség védelme

Románia Kulturális Minisztériuma és a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma között 1999-ben jött létre megállapodás a Románia területén levő, a két ország kulturális identitását kifejező egyes műemlékek kutatása, állagmegóvása, restaurálása, tudományos feldolgozása céljából. Ez a megállapodás biztosítja a műemléki támogatás jogi hátterét. A kiemelt programok között szerepelt pl. a sepsikilyéni unitárius és a gelencei római katolikus templom helyreállítása, restaurálása; a folyamatos programok kategóriában a gyergyószárhegyi Lázár kastély és a csíkrákosi római katolikus templom kutatása, helyreállítása; a műemléki listán nem szereplő, épített örökség programban a gyergyószentmiklósi és csíkszeredai szabadtéri múzeumok alapítása, illetve állagvédelme.

Az NKÖM az elmúlt években 140 szakmai programon keresztül 270 millió forinttal támogatta az erdélyi műemlékvédelmet. Talán e forrásnak is köszönhető, hogy az épített örökség megőrzésére irányuló tevékenység színvonala az elmúlt néhány évben javult: szakmai vállalkozások jöttek létre, civil szervezetek alakultak, és posztgraduális képzés indult Kolozsváron.

Románia Kulturális és Egyházügyi Minisztériumának hatáskörébe tartozik a kulturális örökség védelme. E téren jelentős szerep hárul megyei kirendeltségeire, a művelődési, egyházügyi és kulturális örökség megyei igazgatóságaira.

A történelmi műemlékek védelméről kiadott, ma érvényben levő 422. törvény 2001. július 24-én jelent meg. Ez a törvény szabályozza a történelmi műemlékek általános jogi rendszerét, rendelkezik nyilvántartásukról és osztályozásukról, a műemlékvédelem terén feladatkörrel rendelkező szakosított intézményekről és szervekről. A törvény két kategóriát különböztet meg: a) egyetemes és nemzeti értékeket hordozó, b) helyi, reprezentatív műemléket.

A társadalmi elfogadottság szintjén a műemlékvédelem konfliktusokkal terhelt. A polgármesteri hivatalok, az egyház képviselői, a műemlékek tulajdonosai és a műemlékvédelmi szervek között nem alakult ki együttműködés, számolni kell a törvény késői megszületésével, életbe lépésének nehézségével.

A műemlékek helyzete a Székelyföldön aggasztó, nincs végleges műemléklista (vannak szakemberek, akik azt állítják, hogy a műemlékek negyede nem szerepel a lajstromban), így a műemlékek állapotáról sem lehet átfogó képet adni. A legutolsó hivatalosan elfogadott lista 1992-ben készült, a legközelebbi hivatalos lista pedig 2004-re várható. Az érvényben levő hivatalos listák hiányosak, pontatlanok, időközben tönkrementek műemlékek, tulajdonosváltás, utcanév-változtatás volt, amelyek aktualizálására nem került sor. Ebből adódik, hogy a hivatalos műemléklistán szereplő számos műemlék már elpusztult, illetve több értékes műemléket még nem vettek fel a listára és nem áll védelem alatt.

A törvény értelmében helyi önkormányzati védelem alá is lehet helyezni műemlékeket, ezért szinte minden megyében több lista van, például Kovászna megyében megyei védelem alá helyezték a műemlékeket. Az önkormányzatok anyagi támogatása igen csekély. Egyik prioritás volna a műemlékek megmentése és leltárba vétele szempontjából, hogy ne csak külföldi támogatást vegyenek igénybe, hanem a helyi anyagi forrásokat is. Az önkormányzati szerepvállalás mellett fontos a civil szervezetek szerepe az értékek megnevezésében, támogatásában, a helyi közösség műemlékek védelmébe való bevonásában. A máréfalvi KÓLIK Alapítványnak oroszlánrésze van abban, hogy a máréfalvi székelykapu ma „márkanév”. A falu 200 kötött kapujából 23 a XIX. század végéről, a XX. század elejéről származik, ebből 11 műemlék, 20 pedig védett zónában található.

A régió településeire évszázadokon keresztül a rurális jelző illeti, a XVIII. századtól észlelhetők az urbanizálódás jelei. A régi városok építészeti értékei főleg a templomok, amelyek hozzájárultak a városok formálásához. A környező falvak értékhozóit pedig a kúriák. A városok jellegét szép, régi középületek határozzák meg: a városháza, a törvényszék, bankok, iskolák, kórházak, vendéglők, régi ipari épületek (nyomda, sörgyár, malmok stb.), továbbá a XIX. század folyamán épült magánházak. Az egykori fürdővárosok (Tusnádfürdő, Borszék) hangulatára a jellegzetes villák és panziók nyomják rá bélyegüket.

A falvakban egyrészt a templomok, kápolnák, haranglábak, papi lakok, másrészt a kúriák, gazdasági egységek, házak, vízimalmok képviselnek vonzó építészeti értéket. Ismertek és híresek a faragott székelykapuk, amelyek szinte minden településen megtalálhatók.

A műemlékek jelentős részét teszik ki a templomerődök, ezek többsége késő román vagy korai gótikus. A XV. századi tatárbetörések nyomán, a XV. század második felében és a XVI. század első felében erősítik meg a templomokat, ez az időszak egybeesik a késő gótika stílusjegyeinek megjelenésével is. Ilyen templomerőd található Oklándon, Homoródszentpéteren, Agyagfalván, Felsőboldogfalván, Nagyalambfalván, Csíkkarcfalván stb. Ezek a templomerődök a középkori székely társadalom, történelem és építkezés tanúi.

Mint kultúrtáj élvez védettséget a Perkő dombja, amely régészeti, építészeti és botanikai rezervátum. Bronzkori településmaradványok, egy XIV. századi gótikus templom romjai, a XII–XIII. századi Szent István római katolikus kápolna, amely fontos búcsújáróhely, képezik a legfőbb értéket.

A XV–XVII. század építészeti örökségéről híres Gyergyószárhegy XV. századi temploma és kápolnája, a XVII. századi ferences kolostor, a Lázár kastély alkot egyedülálló együttest. A kevés erdélyi reneszánsz kastélyok egyike, alkotótáborok színhelye, gazdag képzőművészeti és népművészeti gyűjteménnyel rendelkezik, Hargita megye egyik legfontosabb kulturális és alkotóközpontja.

A népi mesterségek és alkotótáborok másik helyszíne a népfőiskolaként is működő Csernátoni Múzeum. Kovászna megyében Vargyas településszerkezete és népi építésze, valamint az itt található festett bútorok képviselnek különleges értéket.

A Budapesti V. Kerületi Önkormányzat Torockó–Énlaka értékvédő programjában 1996-tól szerepel a népi építészeti értékeit védő udvarhelyszéki Énlaka.

Az épített örökség dokumentálása a hatékony műemlékvédelem legfontosabb eszköze. 1996-ban az Európai Bizottság támogatásával felmérés indult az erdélyi magyarlakta területeken, a program keretében 44 Felső-Nyárád menti településen vették számba az értékeket. Gazdag építészeti emlékanyagot Miházán találtak, az erdélyi reneszánsz és barokk határterületén épült kolostortemplom, az elmeógyógyintézetként használt zárdaépület, a közel félszáz népi építészeti emlék a település kiemelkedő építészeti értékei.

A népi építészet emlékei nagy számban maradtak fenn Székelyföldön, ez egyben a legveszélyeztetettebb műemléktípus. Az erdélyi népi építészeti örökség kutatása és védelme program (1999–2010) célja népi építészeti kataszter készítése, amely megteremti a későbbi védelmi feladatok alapjait (109. táblázat).

109. táblázat

Hivatalosan nyilvántartott műemlékek a Székelyföldön, 2000

Műemlékek típusa	Kovászna	Hargita	Maros
Régészeti lelőhely	60	79	112
Épületegyüttes	288	288	621
Emlékmű	12	14	26
Építészetiileg védett műemléki környezet	9	10	24
Összesen	369	395	792

Forrás: Kulturális Minisztérium Kulturális Örökség Intézete, 2000.

Az Országos Területrendezési Tervről szóló 2000. évi 5. törvény rendelkezik a veszélyeztetett épületekről, viszont nem minden veszélyeztetett épület műemlék, például a csíkszentdomokosi ortodox fatemplom sem.

A Székelyföldön található veszélyeztetett épületek listáját tartalmazza a 110. táblázat.

A Székelyföld területén nincs országos listán szereplő falumúzeum, de szinte mindegyik múzeum rendelkezik szabadtéri részleggel. Ezek közül az alsócsernátoni falumúzeumban rendszeres tevékenység zajlik (népi mesterségek tábora), megemlítendő továbbá a székelykeresztúri múzeum szabadtéri részlege is.

110.táblázat

Műemlékek és épületegyüttesek

Megnevezés	Adminisztratív területi egység	Megye
<i>Várok</i>		
Bálványos vár	Torja	Kovászna
Marosvásárhelyi vár	Marosvásárhely	Maros
Szászkézdi vár	Szászkézd	Maros
<i>Templomerődök, vártemplomok</i>		
Székelyderzsi unitárius templom	Székelyderzs	Hargita
Vártemplom	Héjjasfalva	Maros
<i>Kastélyok, paloták, kúriák</i>		
Lázár kastély	Gyergyószárhegy	Hargita
Bethlen kastély	Keresd	Maros
Teleky palota	Gernyeszeg	Maros
<i>Templomok és kolostorok</i>		
Középkori rom	Erdőfüle	Kovászna
Református templom	Kilyén	Kovászna
Római katolikus templom	Gelence	Kovászna
Szent Miklós templom	Nagygalambfalva	Hargita
Középkori templomtorony	Csíkkarcfalva, Szenttamás	Hargita
Ferences kolostor és a Kissomlyón található kápolnák	Csíkszereda	Hargita
Református templom	Bögöz	Hargita
<i>Népi építészeti műemlékek</i>		
Székelykapuk	Fenyéd	Hargita
<i>Régészeti lelőhelyek, dák erődítmények</i>		
Dák erődítmény kőfallal	Kiskászon	Kovászna
Dák erődítmény kőfallal	Kovászna város	Kovászna
Dák erődítmény kőfallal	Zeteváralja	Hargita

Forrás: Országos Területrendezési Terv.

A műemlékvédelemhez szorosan kapcsolódik a régészeti feltárások helyzete. A restaurálásokhoz kapcsolódva zajlottak gyors, mentési régészeti ásatások (pl. Farcád).

Ezek a lelőhelyek egyelőre nem játszanak szerepet a kulturális turizmusban, elsősorban a tudományos kutatás számára volna fontos a régészeti emlékek feltárása.

Az Országos Területrendezési Terv felsorolja azokat a településeket, ahol az épített örökség sűrűsödik, a vizsgált három megyében ezeket a 111. táblázat mutatja.

Fejlesztési szempontból a legjelentősebb műemlékek a világörökség védelme alatt állók. Ezek a következők (112. táblázat).

111.táblázat

Az épített örökség sűrűsödése

Megye	Megyei jogú város	Város	Település
Kovászna	Sepsiszentgyörgy	Kovászna, Kézdivásárhely	Bardóc, Gelence, Illyefalva, Torja
Hargita	Csíksereda, Székelyudvarhely	Borszék, Székelykeresztúr, Gyergyószentmiklós, Maroshévíz	Bélbor, Fenyéd, Csíksgyörgy, Csikkarcfalva, Székelyderzs, Gyergyóditró, Felsőboldogfalva, Galócás, Gyergyószárhegy, Bögöz, Salamás, Kányád, Zetelaka
Maros	Marosvásárhely, Szászrégen, Segesvár, Dicsőszentmárton	Radnót, Marosludas	Ákosfalva, Ádámos, Apold, Cintos, Bonyha, Balavásár, Magyarbükkös, Marosbogát, Marosvécs, Mezőcsávás, Oláhkocsárd, Kutyfalva, Dános, Gernyeszeg, Tekeújfalu, Szásznádas, Mezőpanit, Backamadaras, Szászkézd, Maroszentkirály, Marosfelfalu

Forrás: Országos Területrendezési Terv.

112. táblázat

*Az UNESCO világörökségi listán szereplő műemlékek
a székelyföldi megyékből*

Jelenlegi elnevezés	UNESCO kód	A bejegyzés időpontja	Megye	Település
Erdélyi templomerődök	596 bis	1993–1999	–	–
Székelyderzs	596 bis	1999	Hargita	Székelyderzs
Szászkézd	596 bis	1999	Maros	Szászkézd
Segesvár történelmi központ	902	1999	Maros	Segesvár

3. Közművelődés

3.1. Az EMKE és a civil szervezetek szerepe

A romániai magyar társadalom művelődési, kulturális és tudományos életében az 1989-es fordulatot követően az önszerveződés és az önkormányzati alapon működő saját intézményrendszer kiépítése jellemző. Az erdélyi magyar művelődési élet újjászervezése az Erdélyi Múzeum Egyesület, az Erdély Magyar Közművelődési Egyesület, az egykor gazdag egyleti élet ismerete nélkül aligha érthető meg.

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE), „amely művelődési életünket koordinálja, s egyben érdekvédelmi feladatokat is ellát” (RMDSZ, Választási Program 2000) 1991-ben alakult újra (2000-ben ünnepelte 115. évfordulóját), hálózatszerűen fogja össze a kulturális szervezeteket (Barabás Miklós Céh, a hivatásos képzőművészek szervezete, a Romániai Magyar Népfőiskolák és Közösségszervezők Szövetsége, a Romániai Magyar Dalosszövetség, Nem-hivatásos Színjátékosok Szövetsége, Romániai Magyar Táncszövetség. Szakmai szövetségek: Romániai Magyar Lapkiadók Szövetsége, Romániai Magyar Könyves Céh, Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, Kelemen Lajos Műemlékvédő Társaság). Gyakorlatilag készen áll az, a romániai magyarságot átfogó kulturális intézményrendszer, amely képes lehet a művelődés autonóm működtetésére.

A romániai magyarság művelődési életét körvonalazza az RMDSZ és az EMKE évente megjelentetett eseménynaptárára támaszkodva *Dáné Tibor* (2000). A következőket állapítja meg: a közművelődési tevékenység előterében a civil szervezetek állnak, kisebbségi helyzetből adódóan a civil egyesületek a

sajátságos hagyományok, anyanyelv, kultúra megőrzését tekintik elsőrendű feladatnak.

A romániai magyar civil szervezetek több mint felét a kulturális és vallási szervezetek alkotják. Ezek tevékenységük szerint a következőképpen oszlanak meg: kulturális örökség megőrzése 49%, művészetek 23%, művelődési, kulturális tevékenységek 18%, hírközlés, tömegkommunikáció 8%, vallási szervezetek 2%. A kulturális rendezvények 21,5%-át Kolozs, 11,7%-át Maros, 11,6%-át Hargita, és 10,4%-át Kovászna megyében tartották. Az események 35,8%-a megemlékezés, 20,3%-a hagyományőrző rendezvény, 16,7%-a felnőttképzés, 15,5%-a amatőr művészeti rendezvény, 4,5%-a profi művészetek, 7,6%-a táborok, sportvetélkedők, találkozók körébe tartozott.

Ezekből az adatokból körvonalazódik pár jellemző:

- a székelyföldi tömbmagyarság élen jár a rendezvények szervezésében,
- Kolozsvár erős kulturális, szellemi központ,
- dominánsak a hagyományőrző és az amatőr rendezvények.

A rendezvények helyét és témáját illetően megállapítható, hogy ezek elsősorban lokális, a helyi közösséget megmozgató, a helyi kulturális igényeket kielégítő események (megemlékezések, hagyományőrző rendezvények stb.).

A romániai magyarság demográfiai súlyát figyelembe véve közel háromezer NGO-szervezettel kellene rendelkezni a működő 1000–1100 helyett – állapítja meg *Somai József* (2000) egy, a romániai civil szféra 1990–1997 közötti helyzetét elemző tanulmányában.

1990-ben nagy lendülettel kezdték meg működésüket a civil szervezetek, eleinte az országos érdekeltségűek bejegyzése képviselt nagyobb arányt. Az 1990 és 1997 között alapított 533 szervezet 36%-a a kultúra, irodalom, művészet, hagyományőrzés területén tevékenykedett, 16,7%-uk pedig az oktatás, kutatás terén kapcsolódott be a közéletbe. A felmérésből kiderül, hogy Hargita megye a szervezetek 33,9%-ával és Kovászna megye 12,4%-kal jártak elől a civil szférát alakító folyamatokban.

A romániai magyar közösség művelődési jellegű szervezetek, majd az oktatás, kutatás, gazdaság, társadalomfejlődés, szociális gondozás terén tevékenykedő egyesületek, alapítványok, szövetségek létesítését és működtetését tekintette elsődlegesnek.

Az erdélyi magyar civil szféra 2002-re új fejlődési szakaszba lépett. Több mint 1500 civil szervezet szerepel a nyilvántartásban, és elmondható, hogy a civil társadalom professzionalizálódik (*Somai*, 2002).

A civil szervezetek nagyrészt magyarországi vagy külföldi forrásokra támaszkodnak – Illyés, Új Kézfogás, Mocsáry, Apáczai Közalapítványok, Kulturális Örökség Minisztériuma. Az RMDSZ a Communitas Alapítvány révén

nyújt támogatást az országos költségvetési alapból. Ezekről a forrásokról nem áll rendelkezésünkre egységes áttekinthető adatbázis. A rendszer kialakulatlan-ságára utal, hogy 2002 nyarán közbeszéd tárgya volt a pályázati pénzek elosztása, a források és támogatottak tisztázása.

Somai József összegzi a civil szféra hiányosságait, és egy integrációs civil szerveződés létrehozása mellett érvel. „A civil szféránk mozaikállapotú, nehezen körülhatárolható, individuális egységekre széteső, szervezetlen entitás; nincs arányos és átfogó ágazati rendszere; hiányzik a közösségi értékrendek kialakításának stratégiája; nem történt meg a civil közösségi identitástudat meghatározása; hiányzik a társadalmi szintű civil kontroll szerepkör érvényesítése; hiányzik a saját belső erőn alapuló önálló gazdasági háttér és ennek sajátos pénzügyi rendszere, a függőségi rendszerekkel szemben nincsenek meg a partnerség érvényesítését szolgáló eszközök; a román állam támogatásának nagyságrendje jelentéktelen és az is kihasználatlan; a vállalkozások vagy képtelenek, vagy hiányzik a magatartás a támogatási készsége” (Somai, 2002).

3.2. Színházak

1989 előtt a színház a szimbolikus ellenállás helyszíne az anyanyelvápolás fóruma volt, kialakult a „kikacsintás színháza”. Az allegorikus beszédet az esztétikai kritériumoknak csak az elmúlt esztendőben sikerült a romániai magyar színjátszásból teljesen kiszorítani. Ezzel egy időben a széles közönségét is elvesztette, s egy újabb nézőgeneráció megjelenésének lehetünk tanúi az elmúlt években.

A több mint kétszáz évre visszatekintő nagy hagyományú erdélyi magyar színházak mellett új kezdeményezések születtek. A kolozsvári, marosvásárhelyi, temesvári, nagyvárad, szatmárnémeti, sepsiszentgyörgyi állami színházak kultúraközvetítő szerepét kiegészítve megalakultak a székelyudvarhelyi, csíkszeredai önálló társulatok, a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház, a Marosvásárhelyi Színiakadémia Stúdiója. A színészutánpótlást a Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem és a kolozsvári egyetem színházművészeti szaka biztosítja.

Hargita megyében erős népszínházi hagyományokra támaszkodhatott az 1999-ben alakult Csíki Játékszín, amely a Szatmári Északi Harag György Színház színészeivel együttműködve, önkormányzati, részben befogadó színházként kezdte működését (113. táblázat).

A Tomcsa Sándor Színház a Székelyudvarhelyi Művelődési Ház hivatásos tagozata 1998-ban tartotta nyitóelőadását. Népszínházon alapuló közönségorientáltság és a kortárs színházművészeti törekvések egyaránt összetevői az arculatában még alakuló, közművelődési feladatokat is ellátó játékszínnek.

113. táblázat

A Csíki Játékszín adatai

Évad	Bérletesek száma	Előadások száma	Nézők száma
1999–2000	1 300	80	20 000
2000–2001	2 600	105	25 000
2001–2002	3000 (Csíkszeredában) 2000 (vidéken)	nincs adat	nincs adat

Forrás: Csíki Játékszín.

A marosvásárhelyi színjátszás gyökerei a XVII. századba nyúlnak vissza. 1946-ban nyitotta meg kapuit a marosvásárhelyi Székely Színház, 1962-től Állami Színház néven működött, és román tagozattal bővült, 1973-tól az ország egyik legkorszerűbb színházépületében tevékenykedik. Az 1990-es évek elejétől a színház alkotó közössége számos fesztiválon, vendégszereplésen vett részt.

A Marosvásárhelyi Színművészeti Egyetem gyakorlószínháza a Stúdió Színház, rendszeresen meghívást kap nemzetközi fesztiválokra.

A Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház felügyeleti és fenntartó közigazgatási szervezete Sepsiszentgyörgy Megyei Jogú Város Tanácsa. A színház történetében fontos esemény volt a Nemzetiségi Színházi Kollokviumok megrendezése, romániai magyar, német, jiddis színházak és színházi tagozatok részvételével.

A gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház az egyik legeredetibb, legrugalmasabb, nem hagyományos színházi törekvéseket képviselő társulat. Amatőr kísérleti színházként működött 1984–1990 között, 1990 szeptemberétől intézményesült a mostani néven. 2001 szeptemberében szervezője a Romániai Kisebbségi Színházak Kollokviumának, amelyet 11 erdélyi magyar társulat, két német színház és a bukaresti magyar színház részvételével rendeztek meg.

Az 1989-es rendszerváltást követően megalakult új színházaknak köszönhetően a Székelyföldön összpontosul az erdélyi magyar színjátszás, noha színházi múltra csupán a marosvásárhelyi és a sepsiszentgyörgyi tekinthet vissza. A megmutatkozás nagy lehetőségét hordozza magában a Kisebbségi Színházak Kollokviuma, amely egyedi, rangos rendezvénye a térségnek.

A színházak szinte kivétel nélkül anyagi nehézségekkel küzdenek, a technikai felszereltség nem kielégítő színvonala hátráltatja az eredményes működésüket, különösen igaz ez a vidéki előadások megtartására (114. táblázat).

A székelyföldi színházak rendszeresen fellépnek fesztiválokon – Kisvárda, Kisebbségi Színházak Fesztiválja, Stúdiószínházak Fesztiválja Sepsiszentgyörgy –, továbbá közreműködnek a városukban működő népitánc-együttesek műsorában.

Az elmúlt pár évben az önkormányzatok és kulturális szakembereik nyári színházi előadások szervezésével próbálkoznak. A gyergyószárhegyi Lázár-kastélyban fellépő Figura, vagy a csíkszeredai Mikó vár udvarán megrendezett „Csíkszeredai Nyár” olyan kezdeményezések, amelyeknek megfelelő menedzselés esetén gazdasági vonzatai lehetnek.

114. táblázat

A székelyföldi magyar nyelvű színházak jellemzői, 2001*

Színház neve	Támogatás, euró	Bevétel, euró	Befogadó- képes, fő	Nézőszám, fő	Bemuta- tók	Évi elő- adásszám
Csíki Játékszín	88 000	17 000	440	32 000	5	105
Figura Stúdió Színház	36 000	2 000	400	4 832	4	109
Szentgyörgyi István Tagozat	212 000	11 000	190	7 195	6	81
Tamási Áron Színház	203 000	17 500	573	23 410	8	179
Tomcsa Sándor Színház	–	–	563	17 280	6	51
Tompa Miklós Társulat	432 000	57 000	596	31 472	4	103
Összesen	971 000	104 500	2 865	116 189	33	628

* Román tagozat működik Sepsiszentgyörgyön és Marosvásárhelyen.

Forrás: Balog László és Csíki Csengele adatközlése.

3.3. Népitánc-együttesek

Romániában a hivatásos magyar táncművészet képviselői a marosvásárhelyi Maros (volt Állami Székely) Népi Együttes, a Hargita Székely Nemzeti Együttes, az Udvarhelyi Táncműhely és a sepsiszentgyörgyi Háromszék Együttes.

A Hargita Székely Nemzeti Együttes tíz éve működik hivatásos táncsoportként. Évente több, mint 150 fellépéssel képviseli Csíkszeredát, Hargita megyét, a Székelyföldet vagy akár a magyarságot, számos hazai és külföldi turnén mutatva be a régió táncait és zenéjét. 2000-ben a Hannoveri Expón a magyar pavilonban lépett fel. Az együttes tagjai fontos szerepet töltenek be a népi hagyományok megőrzésében, fesztiválokat, népi tánctáborokat szerveznek, néptáncot és népzenei oktatnak a csíki falvakban, utánpótlás-neveléssel foglalkoznak.

Az együttes nevéhez fűződik a hagyományos „Prímások találkozója” megszervezése. Ennek, az országban egyedülálló rendezvénynek a célja az autentikus népzene tudományos gyűjtése és archiválása, a legjobb erdélyi prímások részvételével. Ily módon az együttes gazdag és értékes népzenei hangzóanyagot gyűjtött össze és őriz.

A hivatásos együttesek előadásai népszerűek a térségben, a legnagyobb látogatottságnak örvendenek. Ők az egyik legfontosabb szereplői a székelyföldi kulturális értékek, az énekes-táncos néphagyományok megjelenítésének és forgalmazásának.

3.4. Könyvkiadók

Az 1989-es rendszerváltást követő időszakot egyrészt a magánkiadók, nyomdák megjelenése, másrészt a magyarországi könyvbehozatal jellemezte. Míg 1989-ben hét kiadónál jelentek meg magyar nyelvű könyvek, 1990-ben a romániai magyar könyvtermés 66 cím volt, 1991-ben már 114 mű látott napvilágot, 1994-ben pedig 48 kiadó 194 kiadvánnyal szolgálta az olvasók igényeit (Dávid, 2000).

1993–98 között alakult ki a romániai magyar könyvtermelés élmezőnye, a székelyföldi városok ekkor jelentek meg a kiadói piacon. A marosvásárhelyi székhelyű Mentor Kiadó a legtermékenyebb romániai magyar könyvkiadó, 1993–1999 között összesen 143 címet jelentetett meg, az erdélyi magyar irodalom kiadására helyezve a hangsúlyt. Az 1994-ben indult csíkszeredai Pro-Print Kiadó 1999-ig 53 kötetet gondozott, társadalomtudományi, történeti kiadványok határozták meg elsősorban e kiadó arculatát. Jelentős sorozatai: Helyzet Könyvek, Krónika Könyvek, Múltunk Könyvek.

A csíkszeredai Pallas Akadémia Kiadó 1993–1999 között 105 művet adott ki. Az erdélyi magyar irodalom és tudományosság kortárs szerzőinek munkáit jelentetik meg, de az Erdély hegyei turistasorozatot is itt adják ki.

A székelyföldi könyvkiadók között megemlíthető még az Alutus Kiadó Csíkszeredán, az Impress Kiadó, a Lyra Kiadó Marosvásárhelyen, a Charta Kiadó Sepsiszentgyörgyön, az Erdélyi Gondolat Kiadó Székelyudvarhelyen.

1998-ban a romániai magyar könyvkiadást öt város uralta: Kolozsvár húsz kiadójánál 96 kötet, Marosvásárhely hat kiadójánál 44 mű, Sepsiszentgyörgy öt kiadójánál 19 cím, Székelyudvarhely négy kiadójánál 17 mű és Csíkszereda két kiadójánál 48 kötet jelent meg (115. táblázat).

A székelyföldi kiadók rendszeresen részt vesznek a frankfurti, és a budapesti könyvvásárokon, továbbá a Marosvásárhelyen évente megrendezett Nemzetközi Könyvvásáron is.

A Romániai Magyar Könyvműves Céh több, mint harminc kiadót, könyvkereskedést, egyesületet számlál tagjai között, újraindította és havonta megjeleníti a Könyvjelzőt – a romániai magyar könyvszemlét –, amelyben a fontosabb kiadók termékeit ismerteti.

A romániai magyar könyvkiadást támogatja a Communitas Alapítvány, a 2002-es esztendőre 48 címnek ítéltek oda összesen 892 millió lejt. A magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma 112 mű kiadását támogatta 2002-ben.

115. táblázat

Főbb kiadók által megjelentetett művek, 1999–2001

Kiadó	Művek, db	Város
Mentor	95	Marosvásárhely
Pro Print	40	Csíksereda
Pallas Akadémia	45	Csíksereda

Forrás: Kiadói tájékoztatók.

3.5. Könyvtárak

Miután a Román Nemzeti Könyvtár metodikai osztályát felszámolták, az országban lévő közkönyvtárak szakmai irányítás nélkül maradtak. 1996-ban a közkönyvtárak a helyi tanácsok hatáskörébe kerültek (116. táblázat).

116. táblázat

A könyvtárak és kötetek száma, 2000

Megnevezés	Könyvtárak száma	%	Kötetek száma, ezer db	%	Kölcsönzött kötetek száma, ezer db	%
Románia	13 422	100,0	162 232	100,0	77 648	100,0
Közép régió	1 806	13,4	19 128	11,7	9 712	12,5
Kovácsna	192	1,4	1 453	0,9	539	0,7
Hargita	299	2,2	2 811	1,7	1 171	1,5
Maros	406	3,0	4 255	2,6	1 765	2,3
Székelyföld	897	6,6	8 519	5,2	3 475	4,5

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

A régió könyvtárainak legnagyobb problémája az állomány gyarapítása. Kovászna megyében míg 1995-ben 5000 könyvet vásároltak, 1999-ben 2000-et, 2000-ben pedig csak 700 könyv vásárlására jutott pénz (*Sylvester*, 2001).

Tekintetbe véve, hogy a felsőfokú oktatás bővülésével nő a diákok száma, a könyvtár szerepe is erősödik, így a jövőben szükségessé válik új korszerű épületek, olvasótermek létrehozása. (A Hargita Megyei Könyvtár 1447 új beiratkozott látogatójának 53%-a diák.) Ma a Hargita megyei és városi könyvtár, nem lévén saját székhelye, a Szakszervezetek Művelődési Házától bérel helyiségeket. A dokumentációs, történelmi-művészeti és gyermekrészlegek a Mikó várban találhatóak. A helyhiány miatt korlátozott a dokumentumokhoz való hozzáférés. A könyvtárak közötti regionális együttműködés támogatása érdekében kezdeményezték a székelyföldi könyvtárak információs hálózatának kialakítását, a szükséges műszaki fejlesztések megvalósítását.

A községi és helyi könyvtárak a helyi tanácsok hatáskörébe tartoznak, átlagosan 5–10 ezer kötettel rendelkeznek, általában a hatvanas, hetvenes évek könyvterméséből. Nem kaptak könyvvásárlásra pénzt, az iskolai vagy falusi/községi könyvállományok a magyarországi kapcsolatok, testvértelepülések segítségével bővültek. A könyvtárakat az Illyés Közalapítvány és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatja. Kevés a főállású könyvtáros, holott a 2002-ben megjelent könyvtártörvény előírja, hogy minden kétezer lakosra egy könyvtárosi állást kell fenntartani. Állandó problémát jelent a folyóiratok beszerzése, a terjesztés, a szakmai tájékoztatás és a szakemberhiány is.

A történelmi, tudományos kutatások szempontjából igen lényegesek és a turizmus számára is értékesek a Teleki–Bolyai Könyvtár Marosvásárhelyen, a Csíki Székely Múzeum Dokumentációs Könyvtára, a Tudományos Könyvtár Székelyudvarhelyen, a Székely Mikó Kollégium Könyvtára és a Székely Nemzeti Múzeum Könyvtára Sepsiszentgyörgyön.

3.6. Filmszínházak

Romániában a filmszínházak nagy része állami tulajdonban van, működtetésükről különböző területi hatókörű szervezetek gondoskodnak.

A Kulturális és Egyházügyi Minisztérium 2002-ben döntött arról, hogy száz falut mozifelszereléssel ajándékoz meg Ezzel támogatva a 80-as években elterjedt falusi mozihálózat újraélesztését. Mindazonáltal ma a moziknak sokkal kisebb a kihasználtsága és jelentősége, mint húsz évvel ezelőtt volt, és mint amilyent a feltételek biztosítanak (*117. táblázat*).

117. táblázat

A filmszínházak befogadóképessége és működésük jellemzői, 2000

Megnevezés	Mozik száma	Helyek száma	Előadások száma	Nézők száma, ezer
Románia	279	113 956	178 890	4 450
Brassó, Kovászna, Hargita	17	4 879	12 125	300
Kolozs, Beszterce, Maros	13	5 211	18 399	730

Forrás: Románia Statisztikai Évkönyve, 2001.

3.7. Múzeumok, gyűjtemények

A vizsgált három megye területén 26 múzeumot, 5 emlékházat és 24 falusi gyűjteményt tart nyilván a bukaresti Kulturális Örökség Intézete. Hargita megyében 1994-ben felbomlott a megyei múzeumhálózat, az önkormányzatok hatáskörébe kerültek a múzeumok. A tudományos tevékenységet végző és a szűkebb régió művészeti, történelmi, régészeti, néprajzi értékeit bemutató múzeumokat sok turista is felkeresi, ennek ellenére nem beszélhetünk tudatos kulturális-turisztikai menedzsmentről. Ezért intézményi reformra volna szükség, a gyűjtemények jobb kihasználása, a látogatottság növelése érdekében. A Kós Károly által tervezett sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum az egyik legjelentősebb székelyföldi közgyűjtemény (118. táblázat).

118. táblázat

Múzeumok a Székelyföldön

Múzeum neve	Megye	Város	Jellege
Történeti Múzeum	Maros	Segesvár	történelem
Néprajzi Múzeum	Maros	Régen	néprajz
Maros Megyei Múzeum	Maros	Marosvásárhely	történelem
Maros Megyei Múzeum Művészeti Részlege	Maros	Marosvásárhely	művészet
Maros Megyei Múzeum Természettudományi Részlege	Maros	Marosvásárhely	természettudomány
Maros Megyei Múzeum Néprajzi Részlege	Maros	Marosvásárhely	néprajz
Városi Múzeum	Maros	Dicsőszentmárton	történelem
Keleti Kárpátok Múzeuma	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	történelem

A 118. táblázat folytatása

Múzeum neve	Megye	Város	Jellege
Sepsiszentgyörgyi Képtár	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	művészet
Céhtörténeti Múzeum	Kovászna	Kézdivásárhely	történelem
Haszmann Pál Múzeum	Kovászna	Alsócernáton	néprajz
Székely Nemzeti Múzeum	Kovászna	Sepsiszentgyörgy	régészet
Városi Múzeum	Kovászna	Barót	történelem
Haáz Rezső Múzeum	Hargita	Székelyudvarhely	történelem
Tarisznyás Márton Múzeum	Hargita	Gyergyószentmiklós	történelem
Néprajzi Múzeum	Hargita	Maroshévíz	néprajz
Molnár István Múzeum	Hargita	Székelykeresztúr	történelem
Csíki Székely Múzeum	Hargita	Csíkszereda	történelem

Forrás: Kulturális Örökség Intézete, Bukarest.

3.8. Amatőr művészeti mozgalom

A hagyományörzés, néptánc, népzene, tárgyalkotó népművészet, versmondás, színjátszás, kórus- és fúvósmozgalom jelentős szerepet játszik a romániai magyarság kulturális életében. Az idők során kialakultak az esztendő azon eseményei, amelyek a faluközösség életében ünnepként jelennek meg. Az iskolák, a hagyományörző csoportok összefogásával a helyi RMDSZ vagy a polgármesteri hivatalok a szervezői ezeknek az eseményeknek, legtöbbször a művelődési ház igazgatója vagy a civil szervezetek, a kistérségi szerveződések képviselőinek bevonásával.

Megemlékezések, falunapok, kapcsolattartás a testvértelepülésekkel, egyházi események, hagyományos és vándorrendezvények megszervezése jellemzi a falvak kulturális életét. Ezek az események a helyi közösséget, a testvértelepülést és a szomszéd falvakat mozgatják meg. A hetvenes években gyűjtött, majd padlásokon, iskolákban, jobb-rosszabb állapotban megőrzött néprajzi tárgyak bemutatására a kilencvenes években a tájházak létrehozásának reneszánszát élte meg a Székelyföld.

Hargita megyében 38 gyűjteményt írt össze a nyolcvanas évek végén a megyei múzeum. A tájházak fontosságát a helyi értelmiség, a kistérségmenedzser, és a „kulturfelelősök” ismerték fel. Céljaik megvalósítása érdekében a pályázatírás titkait mostanra kezdik elsajátítani. Hargita megyében 2000-től működik az értékmegőrzést és értékteremtést szolgáló pályázati rendszer, a megyei tanács által biztosított forrásokat a Hargita Megyei Kulturális Központ közre-

működésével osztják szét. 2002-ben 900 millió lej fölött rendelkezett a megyei kulturális szakbizottság. A beérkezett 150 pályázat közül 115 nyert, átlagosan a kért összeg 30%-át ítélték oda.

2001-ben összesen 173 pályázat érkezett be, ebből 26 falunap, helyi ünnepség megrendezéséhez, 24 népzene, néptánc hagyományok ápolására, 18 anyanyelv-ápolás erősítésére, 14 a kórus és fúvósmozgalom ösztönzésére, 12 tájház létesítésére, 10 könyvkiadásra, 8 falumonográfia megírásának támogatására kért hozzájárulást (119. táblázat).

119. táblázat

*A Hargita Megyei Tanács támogatására benyújtott
pályázatok száma, 2001*

Megnevezés	Csik	Udvarhely	Gyergyó	Román	Összesen
Pályázatok száma	67	75	23	8	173
Igényelt összeg, %	37	47	12	4	100
Nyert összeg, %	34	37	19	10	100
Nyert összeg, millió lej	239	258	133	70	700

Forrás: Hargita Megyei Kulturális Központ.

Kovácsna Megye Tanácsa 2000-ben hozta létre a kulturális, szociális, ifjúsági irodáját. 2001-ben csak közművelődési pályázatok kiírásával foglalkozott, 2002-ben közművelődés túlsúlya mellett (75–80%) a civil szervezetek, a sport, az ifjúság támogatása is napirendre került. Az elbírálásnál prioritást élveztek a kiemelkedő, egyedi rendezvények. 2001-ben 500 millió lejjel, 2002-ben 875 millió lejjel támogatta a megyei tanács a pályázókat, 2002-ben 4,5 milliárd lej támogatási igényt testesített meg a beérkezett 150 pályázat, amelyek közül 115 nyert.

Összességében elmondható, hogy a romániai magyarság számarányánál és súlyánál fogva rendelkezik mindazzal a szellemi és szervezeti potenciállal, részben megfelelő intézményi háttérrel és tárgyi feltételekkel is, amelyek autonóm fejlődésre képes magyar kultúra létrehozását biztosíthatják, ehhez azonban a román állam nemzetközi normáknak megfelelő jogi és pénzügyi kötelezettségvállalására, garanciájára is szükség van. A romániai magyar kultúra jelenlegi jogszabályi feltételeiről és állami finanszírozásáról ez aligha mondható el, s a támogatás mértéke messze elmarad a magyarság számarányától.

Az érezhető diszkrimináció és a romániai gazdasági helyzet miatt a romániai magyar kultúra a jövőben sem nélkülözheti az anyaország fokozott támogatását. Erősödő igényként merül fel az anyaország és a romániai magyar közművelő-

dés, tudomány intézményeinek, szervezeteinek közvetlen kapcsolata, a romániai magyar szakképzés egyes hiányosságainak (pl. népművelőképzés, menedzserképzés, műemlékrestaurátor-képzés) mielőbbi pótlása.

A térség kulturális intézményrendszere alakulóban van. Azon túl, hogy ezek megléte szükségzerű, a kulcskérdés mégis a működés hatékonysága, és az aktuális kihívásoknak való megfelelés volna. Ehhez az infrastruktúra és a humán erőforrás egyaránt hiányos.

Mindhárom megyében működnek az alapvető kulturális intézmények: megyei kulturális központ, művészeti népiskola, megyei könyvtár, tevékenykedik professzionális néptáncegyüttes, színház, erős a képzőművészet, viszont nincs megfelelő anyagi és intézményi támogatottságuk.

4. A „Székelyföld imázs”

A Székelyföld egyrészt az Erdély-mítosz része és ugyanakkor rendelkezik saját mítosszal. E jelenségnek történeti, irodalmi, folklorisztikus gyökerei vannak. A Székelyföld mint csodálatos természeti és mitikus táj megkonstruálása több forrásból táplálkozik.

Az irodalom, történelem, szóbeli hagyományok teremtenek alapot az „agya-fürt székely”, „ősi székely”, „bicskás székely” stb. állandó jelzők társítására.

A Székelyföld arculatának és kulturális kínálatának egy másik jellemzője és vonzereje a hagyományos népi építészet és a műemlékek, a tradicionális életforma, a természetközelség, ezekből merítenek a prospektusok, utazási ajánlatok.

Melyek azok az elemek, eszközök, módozatok, amelyekkel a Székelyföldet napjainkban vonzóvá teszik, és milyen lehetőségek rejlenek bennük?

Külön kutatást igényelne, hogy hogyan bocsátják áruba a „székely” fogalmat – párosuljon az vendéglátással, népművészettel, tisztasággal, építkezéssel, táplálkozással, tájjal, humorral stb. Ezek a reprezentációk a „másik” elvárásainak akarnak megfelelni, illetve a „saját” megmutatását szolgálják.

A turizmusnak nagy szerepe van a vidék arculatának megteremtésében, formálásában, hisz egyik alapkérdése az autentikusságra vonatkozik. A turizmus mint üzlet és létállapot számára a valódi, a hiteles élmények ígérete alapvető vonzerő, kínálati elem. A szimbolikus és folklorisztikus emblémákat használó turizmus felismeri, kiválasztja a régió jellemzőit, így meg is erősíti azokat, és reprezentációk formájában visszajuttatja a helyi közösségbe, amely saját identitásának közvetítésében sikerrel alkalmazhatja. A Székelyföld esetében a turizmus nagyban merít a történelmi, néprajzi hagyományokból, támaszkodik a földrajzi jellemzőkre, különlegességekre.

Két megközelítésből vizsgálható a turizmus és az imázskonstruálás kapcsolata: külső és belső szemszögből.

A magyarországi utazási irodák a következő emblémákkal dolgoznak: Székelyföld legszebb tájain, kirándulás a székelyek szent hegyére. „Utunk során gazdagon tárul fel előttünk a Székelyföld megannyi nagyszerű látványossága. A hatalmas erdőségek, gyönyörű folyóvölgyek, vulkanikus tavak láttán elámulunk Erdély bőségén. A természet gazdagsága mellett felkereshetjük kultúránk és történelmünk zarándokhelyeit, fejet hajthatunk nagyjaink emléke előtt.” Erre fűzik fel a lassan kanonizálódó útvonalakat: Kolozsvár, Torockó, Marosvásárhely, Szováta, Gyergyószentmiklós, Gyilkos-tó, Szárhegy, Csíkszereda, Csíksomlyó, Székelyudvarhely, Szejkefürdő, Farkaslaka, Korond, Szent Anna-tó. Más útvonalak Gyimesbe, illetve Háromszékre visznek.

A székelyföldi falusi turizmus egyik sikeres vállalkozása – amely már az Interneten is fellelhető – Zetelakán található. Zetelaka – a Székelyföld szívében – olvasható a címben, az oldal röviden ismerteti a nagyközség földrajzi fekvését. „A községből hamar és könnyen megközelíthetőek Székelyföld nevezetesei: gépjárművel egy órányi út a népművészet egyik helyi fellelegvára, a faze-kasságáról híres Korond, a parajdi sóbánya, Szováta a sós vizű Medve-tóval, Csíksomlyó a Mária kegyhellyel, kétórányi út a Gyilkos-tó, a Békás-szoros, Tusnádfürdő és a Szent Anna-tó.” Ez az ajánlat a helyi és a környező értékekre hívja fel a figyelmet, és kiegészítő turisztikai programokat kínál a falusi turizmuson belül – disznóvágás, kenyérsütés, fonás, szövés, horgolás, kürtőskalács sütés, szénacsinálás, esztenalátogatás, gombászás, a hegyvidéki tanyavilág megismerése, népzene, vallási hagyományok ápolása stb.

A turisztikai kínálat és imázs belső formálására az elmúlt két évben egyre több helyi önkormányzat jelentetett meg invitatív és informatív kiadványokat, nyitott honlapot az interneten. A marketingtevékenység sikerének fokozása érdekében a jövőben szükség volna egy alapos imázsvizsgálatra, továbbá erre építve a célcsoportok tudatosabb kiválasztására. Ha helyi szinten meg is történik az attrakció megfogalmazása, hiányzik a partnerség, a szakmai felkészültség a termékcsomag kialakításához. A partnerség és kapcsolatok nemcsak Székelyföldön belül hiányoznak, hanem a szomszédos régiók felé és felől is, ahol hasonló adottságok és hasonló tervek vannak (pl. Bukovina).

Összefoglalva megállapítható, hogy ma a régió „magyar” jellege jelenítődik meg, válaszként a magyarországi keresletre. Dominánsan magyar nyelvűek a prospektusok. Feltevődik a kérdés, hogy rövid időn belül lesz-e eléggé felkészült és nyitott a székelyföldi turisztikai kínálat és a mögötte álló szervezetek arra, hogy tágabb földrajzi térből vonzzanak vendégeket.

5. A kulturális örökség menedzsmentje

Az európai örökségfelfogásban a kulturális javak, illetve kulturális örökség fogalmán a következőket értjük: a történelem kiemelkedő és jellemző tárgyi, képi, írásos emlékei, művészeti alkotások (*Puczko–Rácz*, 2000). Az örökség megőrzésekor, turisztikai hasznosításakor, bemutatásakor tudatos választásról van szó, amelyet a történelmi szempontból nem feltétlenül valóságghú, mitikus szemlélet erősen befolyásol.

Az örökségmenedzsment lényeges kérdése, hogyan lehet felismerni a megőrzésre, védelemre érdemes értékeket. Fontos, hogy az örökség a nemzeti, etnikai vagy regionális, lokális identitás meghatározó eleme, és bizonyos helyzetekben (pl. kisebbségben) ennek megnő a szerepe.

A kulturális örökség idegenforgalmi célt képez, ebben a műemlékek igen fontos szerepet vállalhatnak. A hatékony „örökséggazdálkodás” a műemlékvédő és az idegenforgalmi szakemberek együttműködését feltételezi. A műemlékes szakemberek a szakmai oldalát látják a megőrzés problémájának, az idegenforgalmi szervezők pedig a turisztikai termékcsoomag részeként kezelik a műemlékeket. A jövőben az együttműködés és a közös nyelv megtalálása lehet a megoldás, ez valószínű akkor teljesebb ki, ha a műemlékek állapota lehetővé teszi a turisztikai értékesítést.

A turisztikai hasznosítás elősegítésére szükséges volna a látogatásra ajánlott műemlékeket tematikus sorba rendezni. A Háromszéket bemutató turistakalauz területi tematikus utakat ajánl a vendégeknek. Szakmai tematikus utak szervezésének egy példája lehetne a „Székelyföldi freskók tanulmányozása” címmel indított program.

Az örökségturizmus fogalma egyelőre példaként és tanulságként jelenik meg a szakmai fogalomhasználatban. Az örökségen alapuló turizmus esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme, másrészt a fő motiváció a turisták számára.

Az örökségturizmus fellendülésének általános okai: a növekvő szabadidő és mobilitás. Specifikus tényezők: az emelkedő iskolázottság, a média népszerűsítő szerepe az örökségértékek bemutatásában, az örökségek áruvá változtatása, fogyaszthatóvá tétele a turizmus szektor közreműködésével, új örökségturisztikai termékek kialakítása, az örökségturizmus egyéni és társadalmi értékének, támogatottságának növekedése, továbbá fokozott igény új utazási formák, programok iránt.

Növekvő érdeklődés tapasztalható az egykori és a mai hétköznapi emberek életmódja, hagyományai iránt, amelynek kielégítésében szerephez jutnak a helytörténeti, néprajzi, antropológiai múzeumok, szabadtéri múzeumok is.

A helyek jelentősége megnő, még akkor is, ha nincs vagy kevés a láttnivaló.

A történeti kultúrtáj védelmének feladatai a Székelyföldön

A tájtipusok, a tájpotenciál, valamint a birtokszerkezet és a gazdálkodási módok lokális különbségeit figyelembe vevő vizsgálatok alapján a Székelyföldön a történeti kultúrtáj védelmének, fenntartásának alábbi feladatait tartjuk a legfontosabbnak:

- A helyi lakosság figyelmének felhívása a kultúrtáji diverzitás értékeire és hasznára (turizmus, biotermékek, gyógynövénygyűjtés, hagyományos termékek [tejfeldolgozás, méz] stb.);
- Az épített környezet védelme (településképek, szakrális kisemlékek, a történeti közlekedési és szállítási infrastruktúra reliktum elemei stb.);
- A történetileg kialakult antropogén morfológiai elemek (agroteraszok, mélyutak, sáncok, határjelző struktúrák stb.) számba vétele és védelme;
- A hagyományos gazdálkodásfüggő tájszerkezet védelme (fasorok, sövények, erdei kaszálók, hegyi rétek, irtásszigetek, lápok stb.);
- A kultúrtáj biodiverzitásának megőrzése:

Kultúrfaj diverzitás: a tájfajták természetésének, tenyésztésének ösztönzése tájképi és génmegőrzési célokból.

Földhasználati diverzitás: a magasabban fekvő szántók használatának szorgalmazása, a tájhasználat és a monokultúrás használat csökkentése, a tradicionális kaszáló–legelő–erdő arány és mintázat fenntartása.

Településszerkezeti-művelési-üzemszervezeti diverzitás: A falusi belsőségek, kalibák, nyári szállások, tanyák funkciójának és tájhasználatának fenntartása, kiegészítve a rekreációs, ökoturisztikai és ökomuzeális hasznosítással.

Forrás: Ilyés, 2002. 301. o.

A hagyományos múzeumoknak kihívást jelent az örökségközpontok sikere, mit szórakoztató, interaktív, attraktív, közönségvonzó jellegükkel érnek el.

Egyre jellemzőbb szerte a világban az örökség és együttesek turisztikai hasznosítása, az egyedi arculat kialakítása a történelmi, kulturális értékek segítségével.

A Székelyföld esetében is igaz, hogy a turizmus fejlesztése bizonyos mértékig ellensúlyozhatja a mezőgazdaság vagy az ipar hanyatlását, hiányát. A hagyományos vendéglátásra épített turizmusfejlesztés mozgatóerői között itt is feltehető a lakosság megtartása mint általános területfejlesztési cél.

Székelyföld örökségattrakciói az alábbiak szerint csoportosíthatók:

- természeti örökség,
- mezőgazdasági örökség: pl. tejfeldolgozás esztenán,
- kézművesség: vásárok, kerámia, hagyományos népi mesterségek, sokadalmak (Árcsó, Szentgyörgy-Napok),
- híres emberek: szülőházak, emlékházak (pl. Orbán Balázs, a legnagyobb székely, Tamási Áron, Mikes Kelemen, Kőrösi Csoma Sándor stb.),

- előadó-művészet: színház, tánc, néptánc,
- galériák: hagyományos tárlatok, alkotóműhelyek (Hargita Visual Art-Csíkszereda),
- fesztiválok: régizene fesztivál Csíkszeredában, filmfesztivál Marosvásárhely, Szent György-napok, csángó fesztivál,
- sport: téli sportok, jégkorong, sí,
- vallási zarándokhelyek: Csíksomlyó, Perkő,
- emlékhelyek: Nyergestető, Siculicidium,
- város, városkép: Kézdivásárhely középkori főtere,
- vidéki élet: falvak, hegyi tanyák, tájházak,
- gasztronómia: parajdi töltött káposzta fesztivál, hagyományos mézeskalács, kürtőskalács, disznóvágás/disznótor (falusi turizmus).

6. Kulturális turizmus

A turizmus klasszikus megközelítése közgazdasági alapokra épül; a piac összetevőiként a keresletet és a kínálatot jelöli meg. Gazdasági értelemben a turisztikai kínálat számos elemből áll össze, amelyet termékcsomagként kezel a turista.

A Székelyföld vonzereje egyaránt nemzeti-nosztalgikus (főleg a magyarországi turisták számára) és természeti. Ezért mondható, hogy elsődleges vonzerőt képeznek a természeti ritkaságok (Gyilkos-tó, Szent Anna-tó, Békás-szoros stb.) és a nemzeti, történelmi emlékhelyek (szárhegyi Lázár-kastély, ezeréves határ, csíksomlyói búcsú stb.) Másodlagos vonzerőről beszélhetünk az építészeti műemlékek, a helyi kultúra, a népművészet, a természeti adottságok, a gyógyvizek kapcsán.

A kínálat oldalán felsorakoztathatók a Székelyföld nevesíthető kulturális értékei, az adottságok, a vonzerők, azok a sajátos jegyek, amelyek a régiót jellemzik. Kereslet pedig a történelmi emlékhelyek, a vallásos ünnepek, természeti szépségek, gyógyturizmus, a tradicionális életmód iránt mutatkozik. A magyarországi vendégek teszik ki a külföldi turisták több mint háromnegyedét, ebben nagy szerepet játszik az otthonosság és biztonságérzet, a magyar nyelven való kommunikáció lehetősége.

A Székelyföld esetében a kulturális turizmus egyrészt a városokra építhető. Itt a műemlékek, múzeumok, galériák, kulturális intézmények, rangos események, fesztiválok jelentenek turisztikai vonzerőt. Már kialakulni látszik a városok egyéni arculata, amelyet épített környezetük, szellemi és művészeti potenciáljuk függvényében értékesíteni lehet. A székelyföldi városok közül a legélénkebb szellemi és kulturális élet Marosvásárhelyre jellemző (zenei, színházi és

filmfesztiválok, évente megrendezésre kerülő könyvvásár stb.). Sepsiszentgyörgyön a Szent György-napoknak van a legnagyobb vonzereje, Csíkszeredába a csíksomlyói búcsú vonzza a legtöbb látogatót.

A rurális térségként meghatározható Székelyföld számára a legnagyobb kihívást a tradicionális székely falu hiteles értékesítése jelenti. Turisztikai szempontból azok a települések vonzóak, amelyben érezhető, hogy a helyi közösség valóban együtt él kulturális örökségével, egyszerre képes megőrizni és hasznosítani azt. További kutatást igényel annak vizsgálata, hogy a Székelyföld esetében a fenti állítás hogyan viszonyul a gyakorlathoz.

7. A székelyföldi kollektív és a „széki” regionális identitás változása

A Székelyföldet a különböző tanulmányok nagy része elsősorban mint etnikai régiót határozza meg. Ennek értelmében a régió a régi székely közigazgatási rendszerre (székek) alapozva olyan kulturális, földrajzi terület, ahol a magyar etnikum regionális többséget alkot. A korábbi székely közigazgatási rendszer, a széki beosztás (1878-ban Székelyföld is betagolódik a hagyományos magyar vármegyerendszerbe) annyira maradandó nyomot hagyott, hogy napjainkban is jelentkezik az emberek tudatában a csíki, udvarhelyi, háromszéki, gyergyói, Nyárad menti, erdővidéki való önmeghatározás, mai szóhasználattal élve kistérségi, regionális identitás, amely, ha együttműködővé válik, motorja lehet a Székelyföld gazdasági fejlesztésének.

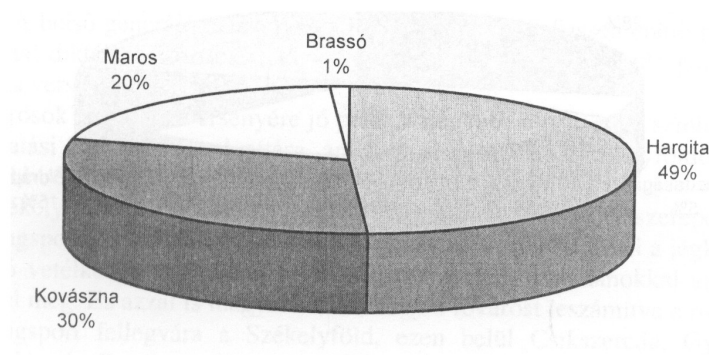
Az államszocializmus idején az önálló székely közigazgatás emléke 1956-ban a Magyar Autonóm Tartományban kelt életre. Az önkormányzatiság ebben az esetben gyakorlatilag kirakatautonómia volt, gazdasági önrendelkezéssel pedig egyáltalán nem beszélhetünk, hisz a fejlesztés, irányítás Bukarest kezében volt, a tervezgatók jégében zajlott, a regionális öntudatot csak a kulturális intézmények tartották életben.

Évszázadok alatt az organikus fejlődésből adódóan kialakul az ún. székelyföldi kollektív regionális öntudat, ami tulajdonképpen nem jelent újdonságot Európa számára, ha a Baszkföldre, Dél-Tirolra vagy az elzászi közösségekre gondolunk. A Székelyföldnek, mint régióknak a kialakulásában és fejlődésében is érvényesülnek a földrajzi adottságok, a térség, a környezet és az azt alakító lakosság közötti kölcsönhatások eredményeként fejlődik.

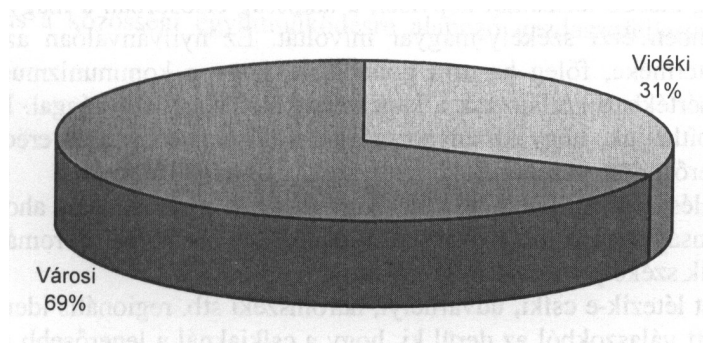
Joggal tehető fel a kérdés, hogy amennyiben létezik napjainkban is a regionális identitás, mire alapozható, milyen sajátosságai vannak és milyen meghatározottságú? A regionális identitás a konzervatív, régi struktúrákhoz való ragaszkodást jelenti-e?

Egy kérdőíves felmérés keretében a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem Csíkszeredai Karának, Marosvásárhelyi Karának, a Modern Üzleti Tudományok Főiskolájának (Székelyudvarhely), a Babeş-Bolyai Tudományegyetem gyergyószentmiklósi, valamint sepsiszentgyörgyi főiskolai karainak hallgatói között vizsgáltuk a regionális identitást. A felsőoktatási intézmények hallgatói 98%-ban székelyföldi származásúak, 18–23 éves korosztály, olyan célcsoport, amely a közeljövőben közvéleményformáló értelmiségivé válik (56–57. ábra).

56. ábra

A hallgatók megyei megoszlása

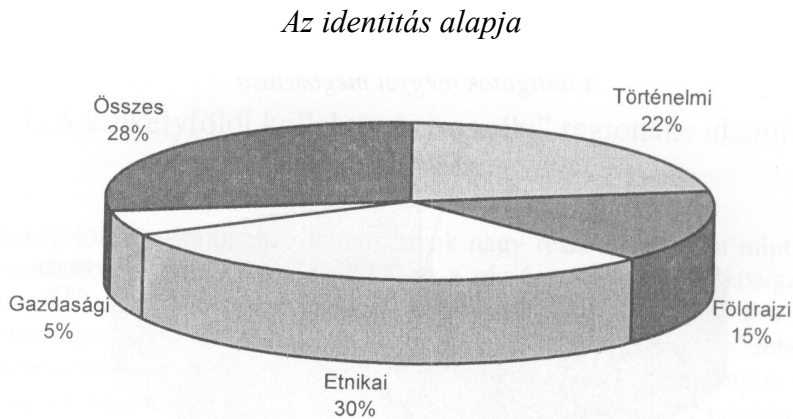
57. ábra

A hallgatók megoszlása településtípus szerint

Az egyik kérdésünk az volt, hogy Ön számára Székelyföld elsősorban mint történelmi, földrajzi, etnikai-nyelvi-kulturális és gazdasági régió, vagy az összes jellemző?

Az 58. ábrából kitűnik, hogy a regionális identitásnak elsősorban etnikai-kulturális alapja van, másodsorban történelmi, harmadsorban földrajzi és utolsósorban pedig gazdasági.

58. ábra

Harmadik kérdésünk arra vonatkozott, hogy kivel, kikkel szemben érzi, határozza meg székely-magyar mivoltát?

Akik nem állítottak fel sorrendet, elsősorban a románokkal (37%), másodsorban a magyarországiakkal (35%), harmadsorban az erdélyi magyarokkal (28%) szemben érzik székely-magyar mivoltukat. Hargita megyében, ahol a román lakosság kisebb létszámot képvisel, a lakosság elsősorban a magyarországiakkal szemben érzi székely-magyar mivoltát. Ez nyilvánvalóan az elmúlt tizenkét év terméke, főleg ha arra gondolunk, hogy a kommunizmus idején rendkívüli mértékben korlátozták a kapcsolattartást Magyarországgal. Ez alapján megállapíthatjuk, hogy az anyaországgal való kapcsolattartás eredményeképpen megerősödött a székelyföldi magyarok regionális identitása.

Az értékelésnél megfigyelhető volt, hogy azokban a városokban, ahol magasabb a románság aránya, pl. Kovászna, Balánbánya, elsősorban a románsággal szemben érzik székely-magyar mivoltukat.

Ön szerint létezik-e csíki, udvarhelyi, háromszéki stb. regionális identitás? – kérdésre adott válaszokból az derül ki, hogy a csíkiaknál a legerősebb a kistérségi, széki regionális identitás. A leggyengébb a vásárhelyieknél, talán azért is,

mert Marosvásárhely távolabb fekszik a többi székelyföldi várostól és teljesen más fejlődési pályát futott be. Az udvarhelyiek széki identitása már erősebb a vásárhelyiekénél, de gyengébb a csíkiakénál. A háromszékiek regionális identitásának erőssége azonos a csíkiakéval.

Az elmúlt tíz évben a különböző kulturális intézmények, egyesületek, szervezetek alapítási logikájából, rendjéből is kitűnik, hogy a régió társadalmának az identitása megerősödött, amely valójában külső és belső tényezőknek az együttes eredménye. Ilyen külső tényezőnek tekinthetjük az utóbbi tíz évben az anyaországgal való egyre szorosabb kapcsolattartást, amelynek során egyre több székelyföldi ember tapasztalja meg másságát magyarországi nemzettestvéreivel szemben. Természetesen ide sorolhatóak a világon egyre inkább érvényesülő globalizáció kihívásai, amelyek szintén erősítik az emberekben a regionális öntudatot. A belső generáló hatások közül a legfontosabb a frissen épülő piacgazdaság által diktált, a városok, régióközpontok között újra kialakuló gazdasági, kulturális verseny.

A városok kulturális versenyére jó példa a népitánc-együttesek, színházak és felsőoktatási intézmények alapítása, amelyek elsősorban a Székelyföldön belül egy kisebb régióhoz kötődnek.

A székelyföldi identitás ébrentartásában, generálásában nagy szerepe van a jégkorongsportnak a régióon belül és kívül egyaránt. A régióon kívül a jégkorongban való vetélkedés elsősorban a többségi nemzettel, a románokkal szemben nyilvánul meg. Ez azzal is magyarázható, hogy a fővárost leszámítva a romániai jégkorongsport fellegvára a Székelyföld, ezen belül Csíkszereda, Gyergyószentmiklós és Sepsiszentgyörgy. (1989 előtt Székelyudvarhelynek és Marosvásárhelynek is, tehát Kézdivásárhely kivételével minden nagyobb térségi központnak volt jégkorongcsapata). A régióon belül természetesen az egyes székelyföldi, csíki, gyergyói csapatok és a szurkolók között működik az egymás identitását kölcsönösen megerősítő mechanizmus.

A székelyföldi regionális identitás remélhetőleg jó háttérrel biztosít a továbbiakban is a közösségi együttműködésre alapozó gazdaságfejlesztési programoknak.

XIV. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSÉNEK GAZDASÁG- ÉS TÁRSADALOMPOLITIKAI KERETEI

Előző fejezeteinkben láthattuk, hogy a Székelyföldön a kettős peremhelyzetből és a modernizáció megkésetttségéből fakadó fejlettségi hátrány több kivándorlási hullámhoz is vezetett. A fejlesztéssel kapcsolatos politikai kezdeményezések azonban többnyire a tüneti kezelés szintjén kísérelték meg a székely „népfeleslegből” adódó kivándorlást korlátozni. A szülőföldhöz ragaszkodás morális imperatívusza határozta meg a politikusok retorikáját ebben a kérdésben is. Tudatos, összefüggő területfejlesztési politikáról azonban mindmáig nem beszélhetünk. A modernizációs erőfeszítések ellenére az elvándorlás hullámszerűen, mikor erősebben, mikor gyengébben jelentkezett, de folyamatosan jellemezte a térséget az elmúlt százötven évben. Jelenleg a kivándorlás erőteljesebb a magyar lakosság soraiból, míg a románok bevándorlása tapasztalható. A fiatal nemzedékek köreiben a morális kötelezettségvállalás egyre kevésbé hat. A kivándorlás perspektívája meghatározza a pályakezdést is.

Erdély Romániához csatolása óta nem lehet eltekinteni attól a helyzettől, hogy a Székelyföld fejlődési esélyeit nagymértékben meghatározza a román kormány fejlesztési politikája. Ez a hatás erőteljesebb volt a szocialista centralizált tervezési rendszerben, és mindmáig meghatározó következményekkel járt. A rendszerváltozás után a piac és az Európai Unió által kikényszerített regionális fejlesztési politika – bármennyire is kedvezően hatnak az utóbbi években – nem tudták kielégíteni a komplex területfejlesztési szükségleteket.

A Székelyföld fejlesztési esélyeit meghatározó tényezőknek az alábbiakat tekintjük:

- a térség története (település- és gazdaságszerkezete),
- a regionális kultúra és identitás,
- az etnocentrikus politika,
- a román állam gazdaság- és területfejlesztési politikája,
- Magyarország regionális gazdaságpolitikája,
- a magyar kormány által a határon túli magyaroknak juttatott támogatások rendszere,
- Románia közigazgatási rendszere, a döntési kompetenciák megosztása,
- a Székelyföldön élő közösségek kezdeményezései.

A tényezők egymástól nem teljesen függetlenül fejtik ki hatásukat. A régió hagyományos zártságának következményeként, valamint autonómiájának hiányában a tényezők többsége azonban a térség számára externáliaként érvényesül. Ezekre nagyon korlátozott mértékben vagy egyáltalán nem lehet a térség szereplőinek befolyása. Ugyanakkor a tényezők hatása sem egyenletes. Például a magyar kormány határon túli támogatása, erőteljes etnopolitikai jelentőségével ellentétben, gyakorlatilag jelentéktelen fejlesztési hatással van a térség gazdaságára.

A fejlődés esélyeit nagymértékben javítaná:

- a helyi közösségek részvételére alapozó fejlesztési filozófia és stratégia meghonosítása,
- a fejlesztési politikák etnocentrikus jellegének csökkentése,
- a régió érdekérvényesítő képességének javítása párhuzamosan nyitottságának erősítésével,
- a keresletorientált fejlesztési politikák súlyának növelése a kínálatorientált politikákkal szemben.

1. A székely kérdés

A székely kérdésként megfogalmazott probléma már az 1902-ben Tusnádfürdőn megtartott Székely Kongresszuson foglalkoztatta a felelős közéleti szereplőket (A Székely Kongresszus..., 2001). *Bencze Antal*, Csík vármegye alispánja a kongresszushoz intézett üdvözlő beszédében a következőképpen fogalmazta meg a problémát: „Mi a Székelyföldhöz lánczolt hazaszeretet mártírjai másfél ezer év óta állunk őrt az ország keleti határszélén; küzdöttünk, vértettünk, fogytunk a hosszas harcok alatt, de sohasem panaszkodtunk, mert láttuk, hogy az anyaország sorsunknak hű osztályosa. Csak az utolsó félszázad alatt szisszen-tünk fel, midőn egy-egy ősi jogunk elvétetett és helyébe teher vettetett reánk. A békés fejlődés korszakában az isteni gondviselés számunkat megkétszerezte, és az utolsó évtized alatt láttuk, hogy az a föld, mely a miénk, ma már nem képes bennünket eltartani”.

A székely kérdés tehát egyidős a polgári modernizációval és tulajdonképpen a modernizáció által jelentett kihívásokra adott nem megfelelő válaszok következtében jelent meg. Hasonlóképpen fogalmazódik meg napjainkban is, amikor az RMDSZ 2003. évi kongresszusa a Székelyföld modernizációjának felgyorsítását tűzte ki célul.

A modernizációs kísérletek – kezdve az első vasútvonal megépítésével száz évvel ezelőtt, vagy az ipar és a mezőgazdaság technológiáinak korszerűsítése –

a székely közösségek közmondásos ellenállásába ütköztek. Napjainkban is domináns az önfenntartó mezőgazdaság, amely a termőföld művelését jellemzi. A hagyományos kézműipar jelentős munkahelyteremtő ágazat a gazdaságban. Természetesen jelen van a korszerű ipar is. Egyre erőteljesebben fejlődik a szolgáltatások ágazata és a modern kommunikációs szolgáltatások elérhetőek a térségben.

A fejlesztési politikák kialakítása szempontjából kulcskérdés az innováció és a változásokkal szembeni befogadókészség megléte. A hagyományörzés és a modernizáció közt feszülő ellentét mérséklése a Székelyföld fejlesztési stratégiájának egyik kulcsfeladata.

A Székelyföld sajátos társadalmi szerkezete a három domináns történelmi paradigma egyidejű jelenlétét és fenntartható működését teszi lehetővé és követeli meg:

- Tradicionális (természetközelség, családcentríkusság, erkölcs, hit, közösség, szabadság, önfenntartás, túlélési ösztön);
- Modern (szekularizáció, demokrácia, jogegyenlőség, individualizmus, magántulajdon, jogállam, piac, verseny);
- Posztmodern (mobilitás, természettudatosság, kulturális sokszínűség, globalizáció).

A fejlesztési stratégiának megoldást kell adnia a három paradigma együttélésének fenntarthatóságára.

A székely kérdés lényege a XXI. század elején abban összegezhető, hogy a Székelyföld modernizációjának kezdete egybeesett a hagyományos székely küldetéstudat elvesztésével. A Kárpát-medence modern nemzetállamainak kialakulása nyomán szükségtelenné vált a gyeplívédő katonai szerep. A védelem az állambiztonság részeként állami monopólium lett, és kikerült a regionális közösség hatásköréből. A reguláris katonaság megszervezése Mária Terézia idején jelentette a tradicionális székely életmód végét. Ennek következtében a történelmi privilégiumok védhetetlenné váltak, és az általános állampolgári adófizetési kötelezettségek és a népességnövekedés felkészületlenül érték a székely gazdaságot. A piacgazdaságra való áttérés a kulturális akadályok miatt megkésztett, és ezáltal a régió továbbra sem bizonyult képesnek elég jövedelmet termelni a fejlődés fenntartásához a modern élet magas költségei mellett.

Az utóbbi években a dinamikus magánvállalatok menedzserei és a külföldi befektetők munkaerő-hiányról panaszkodnak. A Székelyföld gazdasága érzi a magyarországi munkaerőpiac elszívó hatását. Az időszakos elvándorlás a fejlődő ágazatokat érinti a legerőteljesebben.

A székely kérdés aktuális megfogalmazásban így szólhatna: a székely humán erőforrás minősége (felkészültsége, magatartása) és mennyisége nagymér-

tékben korlátozza a térség fejlődését. Nem lehet fejlesztési politikáról és stratégiáról beszélni, ameddig a regionális küldetés tudata nem áll helyre. A székely ember számára a fogyasztói társadalom és „az éljünk egyre jobban, fogyasszunk egyre többet” útja járhatatlan. Olyan magatartásformára van szükség, amelyek értékei:

- felismerhetőek, megtalálhatóak a hagyományos kultúrában, a kulturális törés elkerülhető,
- egyeztethetőek a magyar nemzet küldetéstudatával a nemzeti integráció céljából,
- hasonlatosak az európai és a globális integráció értékeihez,
- a versenyképesség adottságai és a fenntarthatóság feltételei sajátosak.

A posztmodern világkép lehetőséget ad a premodern és a modern kori értékek integrálására. A lehetséges jövőkép megrajzolásához abból kell kiindulni, hogy a székelység tájban élő közösség, amely hagyományos értékei fenntartásával, regionális versenyképességének kialakításával együtt integrálódik a regionális és globális értékteremtésbe. A természetközelség, a közösségi létformák és a gazdálkodás sokszínűsége biztosítja a szabadság és az önállóság fenntarthatóságát.

2. A Székelyföld, mint régió

A Székelyföldet, mint régiót meghatározó érvelések nagy része az etnikai elvet tekinti alapvetőnek. Ennek a megközelítésnek megfelelően a Székelyföld az a térség vagy pontosabban azon közigazgatási egységek által alkotott terület, amelyek az egykori székely székek adminisztrálásában lévő területen találhatóak, és ahol a magyar etnikum regionális többséget alkot. A meghatározás magán hordozza az egykori Magyar Autonóm Tartomány emlékét, és a régió lényegét annak magyarságában véli megtalálni.

Az etnikai elv, mint társadalmi rendezőelv Romániában, a román nemzetállam alkotmányos meghatározásában öltött politikai formát 1990–1991-ben, és a későbbi kormányok idején is meghatározó princípium maradt.

Ahhoz, hogy a Székelyföldben rejlő önerős fejlődési lehetőségeket egy koherens és reális fejlesztési koncepció és stratégia megfogalmazásával érvényesíteni lehessen, szükséges a régió nem etnikai elven alapuló meghatározása.

A régió meghatározásának egyik lehetséges módja a különböző társadalmi, térségi szintek jellegadó folyamatainak és eszmerendszerének leírása. A régiófogalom megfelelő értelmezése, a régió meghatározása a térségben zajló reálfo-

lyamatok, azok hatásának és eredményének, az eszme- és intézményrendszer, valamint az ez által létrejött új entitás együttes vizsgálatával végezhető el. Ebben a megközelítésben a régió kialakulása komplex folyamat és a létrejött entitás dinamikus, időben változó struktúra.

Nyilvánvaló, hogy e meghatározás értelmében a Székelyföld nem vagy még nem tekinthető régiónak. Ugyanakkor fellelhetőek a regionális identitás jegyei, tapasztalható a térség belső koherenciájának növekedése, amelynek nyomán mind struktúráiban, mind működésében a Székelyföld markáns területi entitásként rajzolódik ki Erdélyben.

A Székelyföld mint közösség és igazgatási régió premodern képződmény. Miként ezt a történészek munkáikban részletekbe menően hangsúlyozzák, a Székelyföldön zajló élet rendje szorosan összefügg az itt élő faluközösségek sajátos gyepűvédő szerepével (*Egyed*, 1997a, 2000b; *Imreh*, 1983, 1987; *Pál-Antal*, 2002). A középkorban kialakult szabályok a privilégiumokkal együtt összefüggő rendszert, önszabályozó rendet alkottak. A rend kialakulása már jóval a modern magyar nemzet születése előtt, az erdélyi rendi társadalomban megtörtént, és elemeit ma is őrzi a faluközösségek emlékezete. Erdélyi sajátosság, hogy a feudális rendek kialakulása és léte jól körülhatárolható térségekhez köthető, mint amilyenek a Szászföld és a Székelyföld. A területhez kötődő rendi és etnikai tagoltság nagyon fontos jellemzője az erdélyi regionális folyamatoknak. A rend alapjait nem a nemzeti öntudat és az országgal kapcsolatos politikai fogalmak képezték. A mindennapi közösségi élet (szomszédság, birtokviszonyok) és annak fenntarthatóságát biztosító erőforrásokhoz való hozzáférhetőség szabályai, valamint a közteherviselés rendszere alkotja ennek gerincét. Egyszóval: nem az állam és polgára, állam és közösségek viszonyát rendezik ezek, hanem a közösség belső, autonóm működésének szabályait határozzák meg. Mindezt a szerves fejlődés eredményének és nagy stabilitású képződménynek kell tartanunk, amely a kultúra, a szokások és implicit módon a regionális identitást meghatározó elemek formájában jóval túlélte születése korát.

Az akkori szerves fejlődést a helyi közösségek és a természet közötti viszony határozta meg. A székelység nem nemzet(iség)ként, hanem közösségi életformaként alakult ki. Ezért tudott probléma nélkül betagozódni a modern magyar nemzetbe ez az identitás mint regionális sajátosság.

A szerves fejlődés lehetőségeinek elemzése a természeti adottságok által meghatározott tájegység településeinek komplex vizsgálatát igényli. Ebben a megközelítésben a fejlődés tulajdonképpen kulturálisan meghatározott folyamat. A kultúra tágabb értelmezésébe beletartozik az emberek közti viszony, a bizalom jellege, amely meghatározza a gazdasági társulások preferált típusait és méretét, a vallás és vele kapcsolatos munkaerőkölc, valamint a tőkefelhalmozás és fogyasztás közti egyensúly kialakulását meghatározó magatartás. A kultúra

magában hordozza azt az értékrendszert, amely az emberi cselekvés prioritásait meghatározza. Ez megnyilvánul a természethez és annak erőforrásaihoz való viszonyulásban is.

A fejlődés olyan folyamat, amelynek során az adott területen élő közösségek életminősége az adott közösség értékrendszerének és törekvéseinek megfelelően javul. A fejlődés önerős, ha erőforrásai a régió belső adottságai és fenntartható, ha a fejlődés során ezek az erőforrások megújíthatóak.

3. A romániai területfejlesztési politika

3.1. Történeti előzmények

A szocialista tervgazdaság erőltetett iparosítása az 1950–60-as évtizedekben – ami mindenütt Kelet-Közép-Európában a hatalmi berendezkedést megszilárdító modernizációs programok alapjául szolgált – felemás eredményekhez vezetett. A korszak politikája formálisan kétség kívül elősegítette az ipari foglalkoztatottak számának növekedését és térbeli szétterjedését, erőteljesen befolyásolta a településszerkezetet, meggyorsította az urbanizációt, szociálpolitikai és kulturális programjai bizonyos fókig a rurális térségek civilizációs színvonalát is emelték. A mennyiségi fejlődést reprezentáló mutatók látványosan megváltoztak. 1950 és 1970 között a városi népesség aránya Romániában 23%-ról 41%-ra emelkedett. Az ipari foglalkoztatottak száma 1970-ben elérte a 2 millió főt. A gazdaság azonban – a kollektív tulajdonviszonyok és a bezárkózó gazdasági integráció miatt – összességében alacsony színvonalú maradt. A gazdaság szerkezeti változásai egyszersmind a területi különbségek mérséklődésével párosultak, a viszonylagos területi kiegyenlítődés az alapvetően gyenge teljesítmények egyenletes elterjedését jelentette. Az egy főre jutó GNP 1975-ben Románia 40 megyéjéből 32-ben volt a kelet-európai átlag alatt. Románia három évtizeden keresztül töretlenül folytatta az alacsony technikai színvonalú, sztálinista iparpolitikát. A 60-as évtized végéig a koncentrált ipartelepítés a fejlettebb területeket és a 17 tartományi központot érintette, a 70-es évtizedben viszont az agrártérségek (köztük a Székelyföld) iparosítása vett nagy lendületet.

Az erőltetett iparosítás *végzetes településpolitikával* párosult. Már a Ceaușescu-korszak kezdetén szigorú, faluellenes területrendezési normák léptek életbe, a túlhajszolt urbanizáció a 80-as évek végén, a faluracionalizálási programmal érte el csúcspontját. A Román Kommunista Párt programja felére kívánta csökkenteni a falvak számát, a mezőgazdaság irányítására 558 agrár-ipari várost, térségi szervező központokat szándékoztak létrehozni (*Hunya-Réti-*

Süle–Tóth, 1990). A falurombolás és a hagyományos városközpontok irracionális rendezése az 1989-es forradalommal fejeződött be.

A decentralizált fejlesztéspolitika kialakításában a városhierarchia második szintjén álló nagy- és közepes méretű városok fontos szerepet játszanak. Romániának kiterjedt nagyvárosi hálózata van. A nagyvárosi rendszer a fővároson kívül hét 300–350 ezer lakosú városból (Brassó, Kolozsvár, Temesvár, Constanța, Craiova, Galați és Iași), négy 200–300 ezer népességű városból (Nagyvárad, Bacău, Brăila, Ploești) és tizenhárom 100–200 ezer lakosú városból áll. Ez utóbbiak közül Arad és Pitești lakosság száma megközelíti a kétszázezer főt. Ebbe a kategóriába tartozik a Székelyföld legnagyobb városa, Marosvásárhely is. A nagyvárosok területi elhelyezkedése egyenletesnek mondható, ami térszerkezési szempontból kedvező vonást jelent. A regionalizmus szempontjából a nagy számú nagyvárosnak kedvezőtlen hatásai is lehetnek, ha a régióközponti funkciókért konkurenciaharc bontakozik ki a centrumok között. Románia szinte valamennyi nagyrégiójában ennek veszélye fennáll. Az északnyugati régióban például Kolozsvár és Nagyvárad, a közép-romániai régióban Brassó, Nagyszeben és Marosvásárhely ellentéteinek kibontakozására lehet számítani.

Romániában, a viszonylag fiatal nemzetállamban a különböző országtestek (Erdély, Havasalföld, Moldva) területi egybeszervezése több évtizedes törekvéseinek eredményei nem kevés tanulságot szolgáltatnak annak elemzéséhez, hogy vajon sikerrel jártak-e a központosított államhatalom törekvései a regionális kohézió erősítésében, csökkentek-e az országrészek közti különbségek a jövedelemtermelésben, a lakosság életkörülményeit befolyásoló infrastrukturális ellátottságban egy soknemzetiségű országban.

A területi gazdasági és a társadalmi struktúrák jelenlegi állapotából levont fő következtetés az, hogy az önálló Románia létrejötte óta folytatott, különböző ideológiai alapokon nyugvó gazdaságpolitika csak kis mértékben volt képes az ország tradicionális térszerkezetének módosítására, a XX. században az ország területi különbségei – a nagy áldozatok árán végrehajtott erőltetett iparosítás ellenére – mennyiségi szempontból ugyan mérséklődtek, a fejlett és az elmaradott területek térségi elrendeződése azonban szinte változatlan maradt. A történelmi román területeken Bukarest, néhány nagyváros (Craiova, Pitești és Constanța) és szűkebb környezete mutat fel modernizációra alkalmas szerkezeti jellemzőket. A háromnegyed évszázaddal ezelőtt más gazdasági rendszerhez tartozó Erdély összességében meg tudta őrizni a településszerkezetéből (sűrű kisvárosi hálózatából) és kvalifikáltabb humán erőforrásaiból származó előnyeit.

3.2. Területi politika a rendszerváltozás után

Sajátos kelet-európai jelenség, hogy a pártállami központosított tervezési rendszer megszűnése után gyakorlatilag nem létezett területfejlesztési tervezés és még kevésbé területfejlesztési politika. Az ágazati megközelítés mindmáig domináns, a szakminisztériumok erőfeszítései közül hiányzik a területi koordináció.

Romániában a rendszerváltozás pillanatában megszűnt az Állami Tervhivatal (a hírhedt CSP). Azóta a szakminisztériumok ágazati programokat készítenek. Ezek közül kiemelkedik a parlament által törvényerőre emelt Országos Területrendezési Terv (Planul Național de Amenajare a Teritoriului), amely a területi infrastruktúra rendszerének fejlesztését jelöli ki. A területrendezés a Területrendezési és Közmunkálatok Minisztériuma (ma Közmunkálatok, Szállítás- és Lakásügyi Minisztérium) és a helyi önkormányzatok hatáskörébe tartozik. Habár az infrastruktúra fejlesztése meghatározó tényezője bármilyen fejlesztésnek, mégsem a fejlesztési stratégiából vezették le a területrendezési szükségleteket, hiszen abban az időben nem létezett országos fejlesztési stratégia, hanem az európai területrendezési elvekből és a közlekedési korridorok terveiből, valamint a helyi önkormányzatok elképzeléseiből. Ezért a területrendezési tervek nagymértékben építenek a rendszerváltozás előtti elképzelésekre, a megkezdett munkálatok befejezésének igényéből táplálkoznak.

A területfejlesztés intézményrendszere tulajdonképpen az EU nyomására jött létre, nem tekinthető szerves fejlődés eredményének. Előbb volt területrendezési terv, mint fejlesztési stratégia. Előbb volt regionális fejlesztési politika, mint országos fejlesztési politika. Előbb alakult ki a regionális fejlesztés intézményrendszere (a fejlesztési régiók, tanácsok és ügynökségek), mint az országos területfejlesztést koordináló minisztérium. Ennek köszönhető azonban az a lehetőség is, hogy a tervezés során mód nyílt az alulról építkező kezdeményezések beépítésére.

A területfejlesztési rendszert az EU előcsatlakozási, majd a strukturális alapjainak felhasználására, „abszorpciójára” hozták létre. A programozási gyakorlat azonban azt igazolja, hogy a források felhasználása a hiányzó politikák, stratégiák és projektek miatt erősen korlátozott mértékben volt lehetséges. Mindez természetesen a fejlesztéssel foglalkozó intézmények és szervezetek felkészültségétől is függ. Ennél azonban nagyobb akadály rejlik magában a rendszer felépítésében, működésének a filozófiájában. Az elképzelés eleve forrásvezérelt volt. Nem a reális szükségletekből és a fejlettségi problémákból, illetve a fejlődési lehetőségekből indult ki, hanem feltételezte az uniós pénzeket, és azok megszerzésére készült. Pontosan ez által nem felel meg az EU fejlesztési politikája alapelveinek. Az EU strukturális alapjai az egyes országok és régiók saját

fejlesztési elképzeléseihez és forrásaihoz kisegítőként rendelhetők, nem azok helyett. A szubszidiaritás elve az egyik alapelv, amelyet mintha nem akarnának a kormányok megérteni. Nem az EU fogja Romániát fejleszteni, az továbbra is a román kormány és partnereinek a feladata. A szegénység újra rossz tanácsadónak bizonyult ebben a kérdésben is. Az EU forrásaira alapozott fejlesztés alapvetően stratégiai hiba. Nem számol az ország reális fejlődési potenciáljával és lehetőségeivel, és figyelmen kívül hagyja az EU-források kiegészítő jellegét. Ugyanakkor, habár burkoltan, de átruhazza a politikai felelősséget a román kormányról az Európai Bizottságra. Ezáltal nehezen elszámoltathatóvá válik a hazai politika és közélet előtt.

Az intézményrendszer túlzott centralizáltsága és politikafüggősége miatt, ami a Fejlesztési és Előrejelzési Minisztérium létrehozásával még erőteljesebb lett, a fejlesztés nincsen kellően alátámasztva a civil társadalom és a helyi önkormányzatok részvételével. A helyi és regionális kezdeményezések hiányában a gazdaság erőforrásai nehezen mobilizálhatók a fejlesztés érdekében. A fejlesztés intézményrendszere nem tartalmazza a decentralizált döntéshozói kompetenciákat, illetve azok hiányosak a regionális fejlesztés esetében. A fejlesztési minisztérium 2003-ban megszűnt, funkciói az újonnan szervezett Gazdasági és Kereskedelmi Minisztériumhoz kerültek. Az EU szerződéseit a román kormánnyal köti. A pénzforrások elosztási rendjéről és a fejlesztési prioritásokról szintén a kormány dönt. A finanszírozási egység is a Pénzügyminisztériumban kapott helyet.

A 2002–2005 közötti időszakra készült nemzeti fejlesztési terv hét fejlesztési tengelyt határoz meg:

- 1) A termelősféra és a járulékos szolgáltatások fejlesztése, a magángazdaság támogatása és a versenyképesség erősítése;
- 2) Az infrastruktúra javítása és fejlesztése;
- 3) Humánerőforrás-fejlesztés, a munkaerő piactudatosság feltételekhez való alkalmazkodási képességének és a szociális szolgáltatások minőségének javítása;
- 4) A mezőgazdaság és a vidékfejlesztés támogatása;
- 5) A természeti környezet védelme és minőségének javítása;
- 6) A tudományos kutatás és a technológiafejlesztés élénkítése, az információs társadalom megvalósítása;
- 7) A régiók gazdasági szerkezetének javítása, a kiegyensúlyozott és fenntartható regionális fejlesztés támogatása.
- 8)

Az ágazati és a regionális programozás pénzügyi tervezését a költségvetési tervezéssel összhangban végezték. A programok finanszírozására a költségvetés, állami garancia mellett felvett hitelek, az előcsatlakozási alapok és a magánszféra hozzájárulása szolgálnak forrásként.

3.3. Régiók a területfejlesztési politikában

A Phare-program keretében, a dán Rambøll tanácsadó csoport irányításával kidolgozott Zöld Könyv (Carta Verde) foglalta össze először a területi fejlődés problémáit, az ország térszerkezetének helyzetét, és tett javaslatokat a román területfejlesztési modell kidolgozására.

A Zöld Könyv a román területfejlesztési politika legsürgetőbb teendőit kilenc pontban foglalta össze: a feladatok a területfejlesztés alapintézményeinek megteremtésétől, a regionális programozás bevezetésén keresztül, a regionális fejlesztési szakemberképzés megszervezéséig széles skálán mozognak. A javaslatok a fejlett piacgazdaságok és a tagolt intézményrendszert működtető polgári demokráciák esetében teljesen nyilvánvalóak és meg is valósíthatók, az új elvek, de régi struktúrák alapján működő román demokráciában azonban ezek az elképzelések nehezen érvényesíthetők.

Az 1998-ban elfogadott területfejlesztési törvény, az EU-konform területfejlesztést támogató komplex jogi szabályozás természetesen nem eredményezett azonnali pozitív változásokat Romániában sem. Tekintetbe kell venni, hogy a központi szervek ragaszkodnak redisztribúciós és irányítási jogosítványaikhoz, a helyi önkormányzatok pedig autonómiájukat féltik az új területfejlesztési régiók megszervezésétől. A hagyományos igazgatási szintek érdekeltiségének megteremtésére a területfejlesztésben különböző technikákat kell kidolgozni, egyértelműen szabályozni kell az egyes szintek közötti munkamegosztást, a feladat- és hatásköröket.

Romániában a régiók szervezéséhez – történelmi hagyományok, városhálózati sajátosságok – bizonyos szempontból kedvezőek az adottságok.

- Románia közigazgatási beosztása többször változott a XX. században, Magyarországgal ellentétben a területi közigazgatáshoz nem kötődnek több évszázados hagyományok. Az országban már működött tartományi közigazgatás. Az ország történelmi tájain (Olténia, Munténia, Moldva, Dobrudzsa, Erdély, Bánság, Körös-vidék, Máramaros) a több évtizedes erőszakos homogenizálás ellenére felfedezhetők a regionális identitás maradványai, ezekre tudatos regionális politikával lehet építkezni. Meg kell azonban jegyezni, hogy Erdély esetében különös figyelmességgel kell eljárni. Részben azért, mert az országrész népességének kb. egynegyede magyar nemzetiségű (a közép-romániai régió három keleti megyéjében, a Székelyföldön 50–80%), másrészt – a nem feszültségmentes nemzetiségi politika miatt – nagy számú ellenzője van az erdélyi régiók önálló fejlesztési törekvéseinek. Különösen a székelyföldi területfejlesztési elképzeléseket illetik gyakran éles kritikával a román hatóságok.

- A román regionális politikának megkülönböztetett gondot kell fordítania a nemzetiségi területek fejlesztésére, mint ahogy a nyugat-európai politikák is teszik ezt. Erdély az ország fejlett régiói közé tartozik. A globális fejlettségi index alapján a 16 megye közül 4 igen fejlettnak, 3 fejlettnak, 6 pedig közepesen fejlettnak tekinthető, s csupán 3 fejletlen megye található a három erdélyi régióban. A román regionális politikának tehát nem csupán az ország elmaradott területeinek fejlesztését kell célul kitűznie, hanem a modernizációt szolgáló innovációk terjedésének ösztönzését is.
- A decentralizált területfejlesztés számára Románia viszonylag kedvező nagyvárosi hálózattal rendelkezik. Ezek mind népességszámukat, mind multifunkcionális jellegüket tekintve tényleges növekedési központként vehetők számításba. A nagyvárosok szellemi-kulturális funkciói erősek, sokhelyütt 2–5000 fős kutatási-fejlesztési kapacitások és 10–30 ezer hallgatói létszámú egyetemek vannak.
- Az ország területi-közigazgatási rendszere sok egységből (41 megyéből) áll, méretük és népességszámuk alapján NUTS 3 egységeknek tekinthetők.

A még kialakulatlan nemzeti regionális politika ellenére Románia több térségében figyelemreméltó fejlesztési kísérletek indultak el. Phare és egyéb nemzetközi támogatással folyó vidékfejlesztési programokkal találkozhatunk a hegyvidéki területeken, több nagyváros fogalmazta meg elképzeléseit a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódáshoz szükséges infrastrukturális fejlesztésekre. Ezek azonban elszigetelt kísérletek, a programok kidolgozásához sem országos területfejlesztési koncepció, sem ágazati fejlesztési stratégiák nem állnak rendelkezésre. Pedig ezek nélkül hatékony területfejlesztés nem képzelhető el. Mint ahogy nincs komplex területfejlesztés gazdaságfejlesztési programok nélkül. Félő, hogy Romániában – az egész országra kiterjedő infrastrukturális elmaradottság miatt – a területfejlesztési elképzelésekben a közlekedési, a hírközlési és a szociális infrastruktúra modernizálása kapja a döntő szerepet, figyelmen kívül maradnak a gazdaság szerkezeti átalakítását, a térségek jövedelemtermelésének fokozását szolgáló fejlesztések, a munkahelyteremtés. Ezért különösen fontos az ágazati minisztériumok közötti koordináció, az ipari rekonstrukciós programok regionális fejezeteinek gondos kimunkálása.

A területfejlesztési törvény fontos változások kezdetét jelentette Románia regionális fejlődésében. Az ország történetében első területfejlesztési törvény jelentőségét az adja, hogy utat nyithat a decentralizált fejlesztésnek, a társadalmi igazságosság és méltányosság érvényesülésének a gazdaságpolitikai döntésekben. Ezeknek az alkotmányos alapkövetelményeknek a teljesítéséhez a törvény intézményeket hozott létre és fejlesztési tértípusokról határozott.

Esély mutatkozik tehát arra, hogy az ország különböző térségei megfogalmazzák elképzeléseiket, ezek megvalósításához alanyi jogon több forráshoz jussanak, a külső támogatást a térség fejlesztésében érdekelt szervezetek pénzeszközeinek kiegészítésére használják. Kezdetét veheti Romániában is az alulról építkező, a helyi-területi közösségek érdekeit sok szempontból érvényesíteni képes, előre tekintő, több százezer ember jövedelmi viszonyait, létbiztonságát javító fejlesztési program. Megtörténtek az első lépések egy olyan társadalmi modell felé, amelyben a helyi kezdeményezések is számításba jöhetnek, a területi közösségek (vállalkozók, köztisztviselők, önkormányzatok, társadalmi szervezetek) fejlesztési koalícióba tömörülve térségfejlesztési programjaik versenyképességéről meggyőzhetik a központi döntéshozókat. A nyugat-európai területi egységek autonómiájának a megerősödése csak részben vezethető vissza történelmi és nemzetiségi okokra. Sokkal inkább a gazdaság szerkezeti átalakulása, a regionális fejlődést befolyásoló tényezők változása, a területi tervezés általános térnyerése – meghatározóan gazdasági szempontok – kényszerítették ki a decentralizációt. A regionális önállóság kibontakozása kedvező változásokat eredményezett a fejletlen térségek felzárkózásában, a korábban sokszor „gyarmatosító” pozícióban lévő centrumtérségek gazdasági és politikai túlhatalmának a visszaszorításában. A regionalizmus tehát a demokrácia fontos intézménye is egyben.

A Provincia folyóirat memoranduma a parlamenthez a romániai régiók létrehozásáról

1. Jelen javaslatunk Románia harmonikus fejlődését tartják szem előtt, figyelembe véve az ország tartományainak történelmi, gazdasági és társadalmi-kulturális identitását. Felfogásunkban Románia regionális átalakítása tervének semmi köze az elszakadási vagy irredenta törekvésekhez, bármilyen jellegűek legyenek is azok. Ezért úgy véljük, hogy minden ilyen megközelítés egyszerűsítő, és azt a célt szolgálja, hogy diverziós módon megrontsa az alapos és felelős közvitákat, melyek országunk jövőjét az európai tapasztalatok fényében vizsgálják.
2. Részvételünk az Európai Unió jövőjéről szóló vitában – amely az Uniót olyan föderatív rendszernek tekinti, amelyben az alkotmányos régióknak, így Skóciának, Katalóniának, Flandriának, Vallóniának, Bajorországnak stb. megvan a saját helyük – hozzájárulhat ahhoz, hogy pontosabban megismerjük azokat az intézményi struktúrákat, amelyekbe integrálódni kívánunk. A regionális modell, az úgynevezett középszintű kormányzás (meso-government) véleményünk szerint európai identitásunk visszaszerzését szolgálja.
3. A régiók kialakításában alapelvnek tekintjük, hogy a közigazgatási és politikai hatásköröket területi egységeknek és nem nemzeti vagy etnikai közösségeknek adjuk át; ez utóbbiak a regionális modell alapján politikai és jogi garanciákat élveznek sajátos érdekeik védelmében.
4. Az a túlcentralizált közigazgatási rendszer, melyet 1989 után szinte változtatás nélkül átvettünk, a korrupciónak és a bürokratizmusnak kedvez, és felerősíti a sok kis egységen alapuló, rendkívül költséges közigazgatás egyébként is meglevő hátrányait. Másrészt a

decentralizálás eszméje arra a jogi keretre is vonatkozik, amelyet mind Románia nemzeti kötelezettségei, mind pedig belső jogrendjének európai jogharmonizációs elemei tartalmaznak.

5. Olyan közigazgatási reformot javasolunk, amely újrafogalmazza a létező területi egységek státusát, és új politikai-közigazgatási formákat vezet be. Ezek kialakításában a fejlesztési régiók vagy a történelmi tartományok jelenthetik a kiindulópontot.
6. E tekintetben a régiók székhelyén vagy a tartományi fővárosokban felállítandó regionális tanácsok, illetve tartományi parlamentek létrehozásának megvitatását javasoljuk.
7. Úgy véljük, a regionális hatóságok politikai, gazdasági és kulturális hatáskörei mellett – melyeknek gyakorlására a szubszidiaritás elvének és az Európai Unióban alkalmazott normáknak megfelelően kerül sor – a tájékoztatási politikák radikális decentralizációját is szem előtt kell tartani. A regionális tévéstudiók különleges szerepet játszhatnak a romániai régiók nyilvánosságának kialakításában.
8. A regionális identitás polgári alapon történő felvállalása az olyan többnemzetiségű régiókban, mint a Bánát, Erdély vagy Dobruzsza, hozzájárulhat azon transzietnikus identitásoknak a kialakításához, amelyek alapján meghaladhatók lesznek a szélsőségesen nacionalista nosztalgiaik, félelmek, valamint ezek túlhajszolása, de a polgári és demokratikus frazeológiát használó burkolt nacionalizmus is.
9. Az új regionális rendszer kialakítása a politikai rendszer újraalkotását is szükségessé teszi, ami nem valósítható meg a – kidolgozás alatt levő – európai alkotmány alapelveivel összhangban levő alkotmányreform nélkül.
10. E javaslatok a – kormányzottak egyetértését feltételező kormányzást jelentő – republikanizmus és a részvételi demokrácia elvein alapulnak. Ezért bármilyen szerkezeti átalakulásra vonatkozó döntésnek népszavazás eredményeként kell létrejönnie, amelyet – a konkrét helyzetnek megfelelően – regionális vagy országos szinten kell megszervezni, úgy, hogy a lakosság jóhiszemű tájékoztatást kapjon a hasonló európai példákról és az ilyen típusú közigazgatás esélyeiről.

Forrás: www.provincia.ro

Romániában is hasonlóak a teendők. Az ország nagyobb térségeiben a területfejlesztés több tucat szereplőjének az összefogására azért van szükség, hogy:

- az innovatív, piacokonform tevékenységek térbeli terjedése felgyorsuljon, kialakuljanak az ehhez szükséges infrastrukturális és szervezeti feltételek,
- a térségek belső összetartó ereje fokozódjon, a fejlődést hosszú távon a régió saját adottságai motiválják, az új tevékenységek egymásra utalt gazdasági rendszerre szerveződjenek,
- a régiók külgazdasági orientációja erősödjön, az európai területi munkamegosztásba a bekapcsolódás intenzívvé váljon, a regionális versenyképességhez való alkalmazkodás feltételei megteremtődjenek.

A piaci versenyképességet befolyásoló tényezők komplex fejlesztéséhez, összetett és modern gazdasági szerkezet kiépítéséhez, a regionális piacok szervezéséhez a mai megyéknél kiterjedtebb méretű területi egységekre van szükség. Mert különben nem teljesíthető a közgazdaságtan egyik alaptétele, a méretgazdaságosság követelménye. Nem véletlen tehát, hogy az EU-csatlakozás és az Unió strukturális alapjaiból történő támogatások igénybevételének előfeltétele a nagyrégiók kialakítása, amelyekre fejlesztési koncepciók, programok dolgozhatók ki.

Ne ringassuk azonban magunkat illúzióban. A törvény a nyugat-európai típusú fejlődésnek csak a legegyszerűbb feltételeit teremtette meg, sok tennivaló, érdekkonfliktus, az eddigieknél összemérhetetlenül következetesebb és a korábbiaknál nagyobb szakszerűséget igénylő munka van előttünk. Mihamarabb bizonyítani kell viszont, hogy a nem kis ellenállás dacára kikényszerített döntés az ország érdekeit szolgálja, a térségi összefogás fejlesztő ereje és forrásképző szerepe bármely, minisztériumban kialakított támogatásnál nagyobb lehet. Ha ezt eredményekkel alá tudjuk támasztani, akkor van esélyünk arra, hogy az Európai Unió régióinak potenciális versenytársai és partnerei legyünk.

A *regionális fejlesztési tanács* lett Romániában is az új regionális politika területi kulcsszereplője. Tagjai a régió fejlesztésében érdekelt szereplők – a megyei tanácsok, a gazdaság, a központi állam – képviselői. Feladatuk sokrétű: a régióban zajló folyamatok feltárásától és értékelésétől a fejlesztési programok kidolgozásán és finanszírozásán keresztül a fejlesztési célok megvalósításának ellenőrzéséig számtalan teendője lesz. Szerveznie kell a regionális területfejlesztési partnerek együttműködését, ütköztetnie kell fejlesztési érdekeket, hazai és külföldi alapokhoz és befektetőkhez kell versenyképes elképzeléseket eljuttatnia, fejlesztési célokat és programokat kell kidolgoznia, információs rendszereket kell működtetnie, hatáselemzéseket kell végeznie, regionális marketing feladatokat kell ellátnia, képviselnie kell a régió érdekeit az Országos Területfejlesztési Tanácsban. E távolról sem teljes felsorolásból is kitűnik, hogy olyan feladatokról van szó, amelyek mindezedig szinte ismeretlenek voltak a román – és tegyük hozzá, a kelet-közép-európai – területfejlesztési gyakorlatban, eredményes megoldásuk egyetlen települési és megyei önkormányzattól sem várható.

A regionális fejlesztési tanács tehát nem a megyei önkormányzatok ellenében, hanem azok és a regionális erőforrások mozgósítása érdekében jön létre. Egyenlő partnerek konstruktív együttműködését jelenti. Nyilvánvaló azonban, hogy – és ez máris egy előre látható konfliktusforrás – a tanácsban résztvevő megyék képviselői csak megalapozott elképzelések birtokában, kellőképpen alátámasztott érvek sorozatán keresztül érvényesíthetik érdekeiket. Fejlesztési döntéseket sem aktuális politikai befolyás, sem szűk területi érdek, sem pedig meg-

alapozatlan és irreális elképzelés nem kényszeríthet ki, még ha azok térségi vagy ágazati támogatás formájában is jelennek meg. A fejlesztési döntéseknek, a támogatás odaítélésének egyértelmű célokat, nyilvánosan meghirdetett programokat kell szolgálniuk, olyanokat, amelyek versenyképes munkahelyeket teremtenek s egyben megfelelnek a fenntartható fejlődés követelményeinek, erősítik a régió exportkapacitásait, a gazdaságfejlesztés infrastruktúráját javítják, hozzájárulnak a régió gazdasági kapcsolatainak a fejlesztéséhez.

A regionális fejlesztési tanács munkáját szervezni kell, döntéseit magas szakmai színvonalon elő kell készíteni, a fejlesztési programokat menedzselni szükséges. Ezért fontos, hogy a tanács munkaszervezetének kialakítása, e szempontokból nem engedve, körültekintően történjen. Csakis professzionális és eszközökkel jól felszerelt szervezet lesz képes megbirkózni azokkal a feladatokkal, amelyek megoldását a nyugat-európai régiókban szakértők tucatjai végzik.

A hiányosságokra az Európai Bizottság is rendszeresen felhívja a figyelmet. Románia előrehaladását értékelő jelentések számtalan kritikai észrevételt tartalmaznak (Románia, 2000). Az utóbbi évek jelentései azt állapították meg, hogy:

- Nem tisztázott a területi-közigazgatási egységek és a tervezési-statisztikai régiók közötti viszony;
- Gyenge a tárcaközi koordináció, a területfejlesztés irányításához szükséges közigazgatási kapacitások szűkösek;
- A regionális szint feladatai és jogkörei nem világosak;
- A területfejlesztésnek rendkívül korlátozott költségvetési forrásai vannak, nincs önálló regionális költségvetési előirányzat, a több éves társfinanszírozás feltételei nem alakultak ki;
- A regionális statisztikai adatszolgáltatás szegényes.

4. A székelyföld a romániai gazdasági térben

A Székelyföld megyéi a közép-romániai fejlesztési régió részét alkotják (66. ábra). Ez az átlagos méretű, országhatárral nem érintkező makrorégió az ország harmadik legfejlettebb térsége. A régió az ország második legurbanizáltabb térsége, a városlakók aránya 60,3%. Az erősen iparosodott Brassó, Szeben, Maros és Fehér megyéknek köszönhetően Romániának ebben a régiójában a legnagyobb az ipari foglalkoztatottak aránya. Az iparvállalati szervezetrendszerben jelentős a nagyvállalatok súlya. Az ezer fő feletti létszámot foglalkoztató nagyvállalatok száma 84 (a hasonló méretű romániai vállalatok 16%-a). Brassó megyében 28, Maros megyében 14, Szeben megyében 17 nagyvállalat működik. Az egy főre jutó GDP alapján a régió, Bukarestet és a nyugat-romániai régiót

követően a harmadik helyet foglalja el (142. táblázat). A régió sajátosságai között tartják számon nemzetiségi jellegét, a népesség közel egyharmada magyar nemzetiségű. Románia magyar nemzetiségű lakosságának 51%-a, a német nemzetiségű lakosság 31%-a él ebben a régióban. A három székelyföldi megye a régió kisebb hányadát (40,6%) adja a régió népességének, és területének 50%-án helyezkedik el. A Székelyföld szerkezeti és jövedelmi mutatóiról a régió átlagánál kedvezőtlenebb kép rajzolódik ki (143. táblázat). A régió 334 községe közül 63 tartozik a kedvezőtlen struktúrájú térségek kategóriájába. E településeken 158 ezer fő (a régió népességének 6%-a) lakik. A válságövezetek vegyipari és kohászati üzemek (Kiskapus, Ludas, Zalatna, Fogaras) vagy bányaiipari települések (Balánbánya, Bárót) környékén alakultak ki.

66. ábra

Románia fejlesztési régiói

Jelmagyarázat: 1 – Északkelet; 2 – Délkelet; 3 – Dél; 4 – Délnyugat; 5 – Nyugat; 6 – Északnyugat; 7 – Közép; 8 – Bukarest–Ilfov.

142. táblázat

A romániai fejlesztési régiók fontosabb adatai, 2000

Megnevezés	Terület, ezer km ²	Népesség, ezer fő	Népsűrű- ség fő/km ²	A 15 év alatti né- pesség aránya, %	Munka- nélküliségi ráta, %	A 25–59 éves népességből		Agrár foglalkoztatottak aránya, %	Ipari Tercier	Egy főre jutó GDP az EU százalékában	
						középfokú végzettséggel ren- delkezők aránya, %	felsőfokú				
Északkelet	36 850	3 833	104	21,2	7,0	63,7	7,2	57,8	20,1	22,1	20,9
Délkelet	35 762	2 946	82	18,8	8,0	61,7	8,5	44,1	23,2	32,7	21,4
Dél	34 453	3 488	101	18,2	6,9	65,0	8,8	52,5	23,4	24,2	19,5
Délnyugat	29 212	2 416	83	18,5	6,4	65,4	8,4	59,8	20,3	19,9	20,7
Nyugat	32 033	2 031	63	17,7	6,7	64,0	11,2	36,0	30,1	33,9	25,8
Északnyugat	34 161	2 847	83	19,0	4,8	61,9	10,1	42,3	26,3	31,4	21,6
Közép	34 100	2 641	78	18,5	7,8	67,7	10,5	32,4	36,3	31,3	24,9
Bukarest	1 821	2 255	1 238	14,3	4,1	66,3	20,3	5,5	36,1	58,4	42,0
Összesen	238 391	22 458	84	18,5	6,6	64,4	10,3	44,4	25,9	29,7	23,9

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001.

143. táblázat

A Közép régió megyéinek fontosabb mutatói, 2000

Megnevezés	Fehér	Brassó	Kovászna	Hargita	Maros	Szeben	Közép régió
A városi népesség aránya, %	58,8	75,6	52,0	45,4	51,2	68,1	60,3
Csecsemőhalandóság, ‰	17,2	14,7	13,8	14,5	20,3	13,3	16,1
Várható élettartam, év	70,9	71,2	71,4	71,0	70,0	71,0	70,8
Aktív keresők aránya, %	60,1	63,4	61,1	60,4	59,0	59,7	60,7
Munkanélküliségi ráta, %	12,9	11,4	11,2	9,9	7,1	10,3	10,3
Útsűrűség, km/száz km ²	32,0	25,1	21,9	21,9	27,5	27,3	26,2
Vezetékes ivóvízzel ellátott települések aránya, %	11,1	24,5	18,1	34,7	14,6	11,0	16,7
Szennyvízcsatornával ellátott települések aránya, %	1,6	8,2	10,2	6,9	7,5	7,1	5,6
Nem agrárfoglalkoztatottak aránya, %	62,1	82,7	68,1	61,0	61,1	77,5	69,6
Ezer lakosra jutó kis- és középvállalatok száma	13,3	22,0	18,3	15,6	15,3	19,1	17,5
Egy külföldi vállalkozásra jutó jegyzett tőke, 1990–1999, ezer USD	141,8	32,7	81,8	37,0	44,2	39,7	50,3

Forrás: Románia statisztikai évkönyve, 2001 és Romania National Development Plan adatai alapján.

Az 1970-es évtized erőltetett iparosítása nyomán létrejött gazdasági szerkezet jellemzői a Székelyföldön az európai területi fejlődésben nem tapasztalt módon alakultak. Miközben az ipari foglalkoztatottak aránya az ipari korszak mutatóira jellemző, a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya a tipikus agrártársadalmak vonásait hordozza. A terciarizáció színvonala rendkívül alacsony. A szolgáltató szektor elmaradottsága a régió új pályára állásának meghatározó akadálya.

A társadalmi-gazdasági paraméterek többsége a romániai átlag körül szóródik. Az országos átlaghoz hasonlóan 40%-os az agrárfoglalkoztatottak aránya, 28%-os az ipar és 32%-os a szolgáltató szektor részesedése. A Közép régió szerkezeti mutatói kedvezőbbek, hiszen az agrárfoglalkoztatottak aránya a régió egészében 28%-ot tesz ki.

Az urbanizáció színvonala, a lakosság jövedelmi helyzete is átlagos képet mutat. Ez a kép rajzolódik ki az ország térszerkezetének állapotát értékelő elemzések eredményeiből is. Akár a komplex fejlettségi mutatókat, akár az egy főre jutó GDP adatokat nézzük, a székelyföldi megyék a 41 romániai megye rangsorában a középső, illetve a felső harmadban helyezkednek el. A vásárlóerő paritáson számított hazai össztermék becslései alapján a 6000 eurós romániai átlagot Maros és Kovászna megye négy százalékponttal meghaladja, Hargita pedig négy százalékponttal lemarad attól. Ennél gyengébb pozíciók a vonalas infrastruktúra néhány elemében – mindenképp az út- és a távközlési hálózatban –, illetve az innovatív fejlődés hajtóerőinek (felsőfokú végzettség, kutatási-fejlesztési kapacitások, exportpotenciál, külföldi működő tőke) állapotában érzékelhetők (144. táblázat). E tényezők szerepe azonban jelentős, mert például a megközelíthetőségi viszonyok kedvezőtlenül befolyásolják a térség fejlődőképességét. A Székelyföldnek az európai gazdasági térben elfoglalt helyét reprezentáló mutatók nyilvánvalóan a viszonyítási alapul vett átlagoktól sokkal jelentősebb eltéréseket mutatnak (67. ábra).

A helyzetfeltárás eredményeinek összegzésekként elkészített SWOT-elemzés az alábbi képet mutatja (145. táblázat).

144. táblázat

A Székelyföld pozíciója a romániai gazdasági térben

Megnevezés	Erős	Közepes	Gyenge
Népsűrűség			X
Születési ráta	X		
Halálozási ráta		X	
Élveszületések száma		X	
Várható élettartam		X	
Aktivitási ráta		X	
Agárfoglalkoztatottak aránya		X	
Ipari foglalkoztatottak aránya	X		
Kereskedelmi foglalkoztatottak aránya		X	
Oktatásban foglalkoztatottak aránya	X		
Munkanélküliségi ráta	X		
Mezőgazdasági területek aránya		X	
Művelés alatt álló területek aránya			X
Erdősültség	X		
Búzatermelés	X		
Cukorrépa-termelés	X		
Burgonyatermelés	X		
Hústermelés			X
Tejtermelés		X	
Kitermelt famennyiség	X		
Mezőgazdasági gépellátottság	X		
Lakásszám		X	
Csatornázottság	X		
Vezetékes gázellátás		X	
Vasútsűrűség			X
Közútsűrűség			X
Települési útsűrűség			X
Települési zöldfelületek			X
Telefonellátottság			X
Kórházi ágyak száma	X		
Ezer lakosra jutó turista	X		
Turisztikai kapacitás	X		
Alkalmazotti keresetek		X	
Egy lakosra jutó GDP		X	
Külföldi működő tőke			X
Külföldi vegyesvállalatok			X
Magánvállalkozások		X	

Szerkesztette: Horváth Gy.

145. táblázat

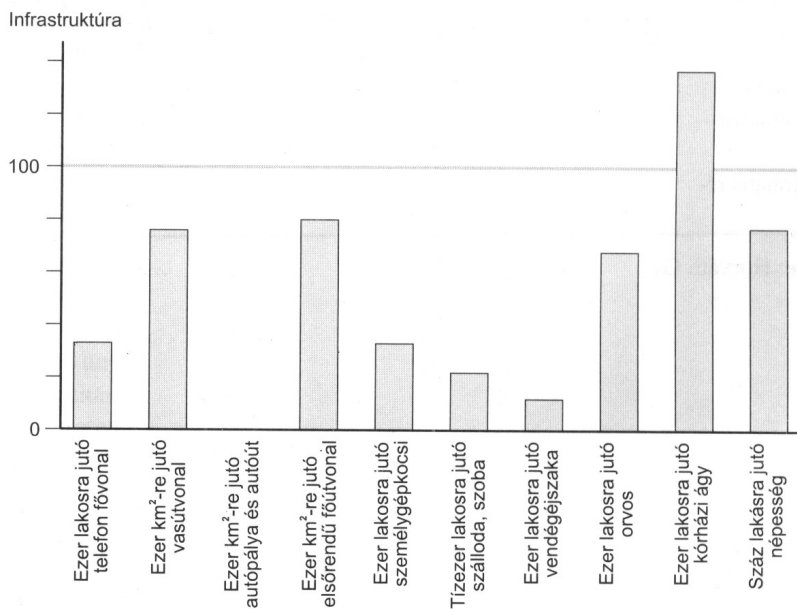
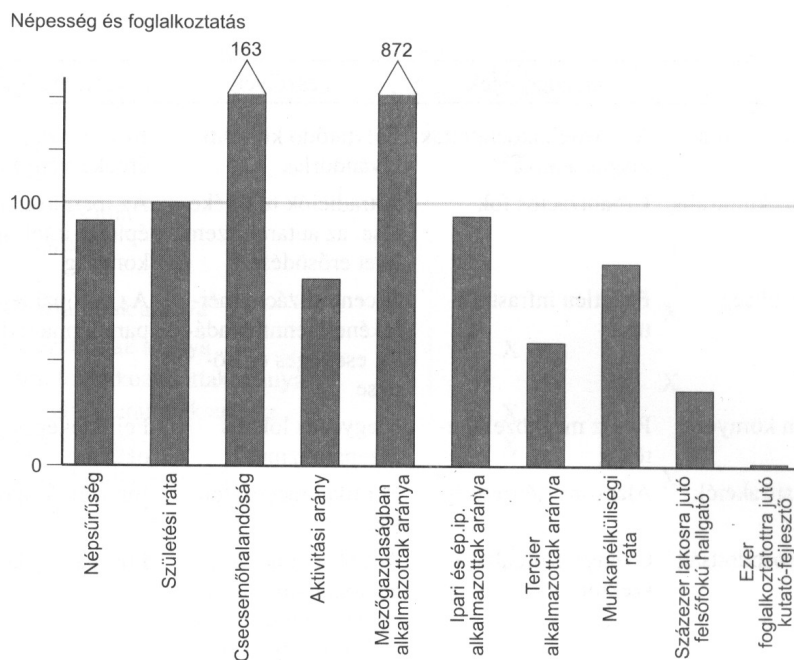
A Székelyföld társadalmi-gazdasági állapotának értékelése

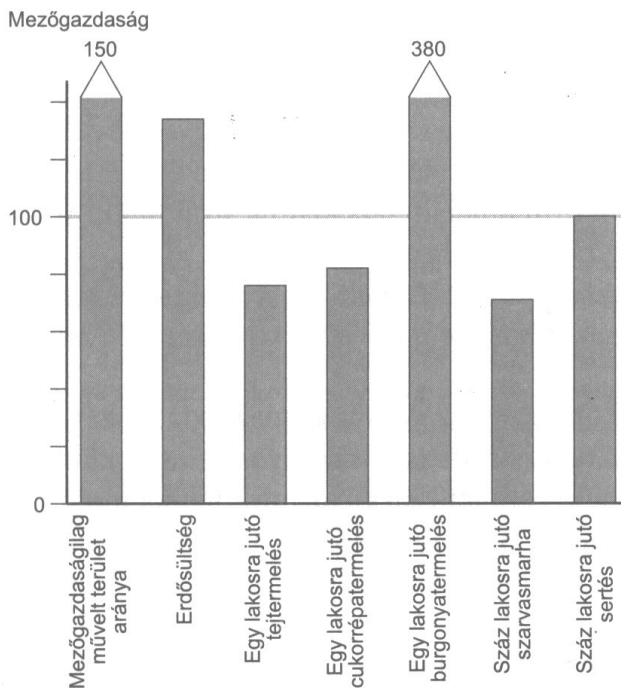
Erősségek	Gyengeségek	Veszélyek	Lehetőségek
Kedvező demográfiai adottságok	Agrárfoglalkoztatottak magas aránya	Folytatódó külföldi elvándorlás	Konszenzuson alapuló érdekérvényesítés
Erős nemzeti-kulturális identitás	Urbanizációs fok	A tradíciók túlértékelése, az autarch szemlélet erősödése	Az ipari klaszterek kiépítése iránti fogékonyság
Magas erdősültség	Fejletlen infrastruktúra	A centralizáció mértékének fennmaradása, esetleges erősödése	Az európai fejlesztési paradigma térhódítása
Háborítatlan környezet	Rossz megközelíthetőség	Megyei és lokális „szeparatizmus”	Fejlődőképes felsőoktatás
Turisztikai attrakciók	Alacsony képzettség	Politikai megosztottság	Innovációs hajlam
Átlagos iparosodottság	Gyenge szolgáltató szektor	A többségi nemzet nacionalizmusának érvényesülése a makropolitikában	Európai tájékozottság
A magyarországi tőke élénk érdeklődése	Az agrárpotenciáihoz csatlakozó feldolgozó-ipari háttér hiánya		Új regionalizmus, az alulról építkező területfejlesztési paradigma térhódítása
Agrár- és erdőgazdasági specializáció			Több közép- és kisváros ambiciózus fejlesztési elképzelései
Multifunkcionális régióközpont			

Szerkesztette: Horváth Gy.

67. ábra

A Székelyföld pozíciója Európában, 2001 (EU15=100)

Szerkesztette: Horváth Gy.

5. Modernizációs feladatok

Az erőteljes modernizációra szoruló térségekben a kitörés egyik lehetséges megoldási módja az, ha a területfejlesztési szereplők szoros együttműködésben olyan fejlesztési stratégia kidolgozására vállalkoznak, amely a belső erőforrások feltárásában és mobilizálásában keresi a pótlólagos erőforrásokat. Ez az alulról építkező stratégia természetesen kizárólag a hagyományos gazdaságfejlesztési eszközökkel nem valósítható meg, a nyugat-európai kifinomult fejlesztési technikák alkalmazását igényli, ehhez pedig újfajta tudásra, a regionális gazdaságtan alapos ismeretére van szükség, illetve a területfejlesztés szereplői közötti kapcsolatokat is új formába kell önteni.

Közismert társadalomszociológiai tény, hogy az a társadalom, amelynek magatartásmódjai generációnként keveset változnak, tradicionálisnak tekinthető. Számtalan példa bizonyítja, hogy a hagyományos társadalom gazdasági hatékonysága alacsony. A tradicionális társadalom legfontosabb eleme a strukturális változások hiánya vagy lassúsága, lévén ilyen térben a közösség intellektuálisan zárt világban él. Egy területi közösség akkor modern, ha képes saját belső (endogén) fejlődését irányítani.

A modernizáció tartalmilag a következő elemeket tartalmazza:

- Meghatározott fejlettségi szint a régió adottságainak megfelelő gazdasági szerkezettel, amelyben a terciér szektor egyre növekvő részesedést mutat;
- Műszaki-technológiai fejlettség az iparban és a mezőgazdaságban;
- Rugalmas és differenciált társadalmi struktúrák, a társadalom réteg- és szerepstruktúrájának változatossága;
- Nyitottság abban az értelemben, hogy a régió vezető társadalmi csoportjai szembe tudnak nézni az innováció következményeivel és társadalmi kockázataival;
- Az európai környezethez való alkalmazkodásra képes szervezetek;
- Az infrastrukturális fejlettség bizonyos szintje, különösképpen a szakképzettség, a megközelíthetőség és az informatika terén;
- Az előbbi elemek megteremtését és hatékony működését biztosító intézmények, normák, cselekvésmódok, befogadó képes és kész tudati sajátosságok;
- A tradicionális társadalomszervezés formáinak mérséklődése, ami természetesen nem jelenti a kulturális hagyományok felszámolását, hanem gondolkodásbeli változást idéz elő;
- Olyan kulturális szféra, amely az új tudás iránti igényt szorgalmazza, tudatosítja azt, hogy a modernizáció az igazolt tudásnak a termelés minden ágában való alkalmazására irányuló képesség növekedése, a modernitás az a társadalmi-kulturális és pszichológiai keret, amely hozzájárul az innovációk alkalmazásához a gazdaságban.

A Székelyföld gazdaságfejlesztési stratégiájának prioritása az lehet, hogy a régió társadalmának megújulási és alkalmazkodási képességeit és készségét fejlessze, a megújulás érdekében szükséges változásokat és a kialakult valódi értékeket sikeresen összeegyeztesse.

A másik stratégiai kérdés a programalkotásban alkalmazott térségek megválasztása. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a fejlesztési teendők jellege és területi hatóköre különböző területi egységeket igényel. A modernizációs feladatok regionális, szubregionális és lokális terekben fogalmazhatók meg. Az Európai Unió gyakorlata e dilemmára az ún. NUTS rendszer alkalmazásával adott választ. Szélesebb hatókörű feladatokat a NUTS 2, szűkebb kiterjedésű fejlesztéseket a NUTS 3, helyi jellegű kérdéseket a NUTS 4–5 szinten célszerű megoldani. A Székelyföld esetében e fejlesztési gyakorlat alkalmazása két kérdést vet fel. Egyrészt azt, hogy elképzelhető-e a modernizációs stratégia kidolgozása és megvalósítása a jelenlegi regionális beosztás – a közép-romániai régió – keretei között. Másrészt pedig az, hogy a megyéken belül milyen – magyarországi terminológiával élve, kistérségi – szint alkalmazása tűnik célszerűnek.

Kistérségi társulások a Székelyföldön

A Hargita Megyei Tanács 1998-ban kezdte ösztönözni az EU-konform területfejlesztési egységek kialakulását. Az első térségi társulások egyesületi formában szerveződtek. Az alulról jövő kezdeményezés, a partnerkapcsolatok keresése a közös gondok, a tradíció vagy a környezetfejlesztés hatására a kistérségi társulások az érvényes megyei és községi közigazgatási határokat is átlépve jöttek létre. Bákó, Kovászna, Brassó és Maros megyék települései alkottak olyan intézményesített, helyi érdekeken alapuló társulási szövetséget, amely a társadalmi-gazdasági fejlődést, a jobb életminőséget tűzte ki célul. 2002-ben tizennégy kistérségi társulás működött. *Csomád-Bálványos* társulás (Csíkszentmárton, Tusnád, Tusnádfürdő, Málnás, Torja, Csomád-Bálványos), *Keresztúr és környéke* társulás (Etéd, Szentábrahám, Siménfalva, Románandrásfalva, Székelykeresztúr, Újszékely, Székelyderzs, Kányád), *Sóvidék* társulás (Parajd, Korond, Szováta), *Pogány-havas* társulás (Csíkpálfalva, Csíkszépvíz, Csíksomlyó, Gyimesfelsőlók, Gyimesközéplók, Gyimesbükk), *Bucsin-Délhegy-Libán* társulás (Gyergyóalfalu, Gyergyócsomafalva, Gyergyóújfalu), *Alcsík* társulás (Csíkszereda, Csíkszentkirály, Csíkszentsimon, Csíkszentmárton, Tusnád, Tusnádfürdő, Kászonok), *Északkelet-Hargita* társulás (Gyergyóditró, Gyergyóremete, Gyergyótölgyes), *Felső-Homoródmente* társulás (Lővéte, Kápolnásfalva, Szentegyháza), *Rika* társulás (Oklánd, Homoródalmás, Vargyas, Székelyzsombor, Rákos), *Felcsík* társulás (Csikmadéfalva, Csikdánfalva, Csikmadaras, Csikkarcfalva, Csíkszentdomokos), *Hegyalja* társulás (Zetelaka, Fenyéd, Oroszhegy, Székelyvarság), *Kászon kistérségi társulás* (Kászoni-medence), *Nagy-Homoród társulás* (Homoródszentmárton, Kaca), *Kelemen társulás* (Bélbor, Galócás, Salamás, Maroshévíz).

Forrás: Koszta, 2003.

Az első dilemmára egyértelmű és határozott válasz nem adható. Az Európai Unió nemzeti hatáskörbe utalja a regionális szint kialakításának feladatát. A jelenlegi tagállamokban a NUTS 2 szint átlagosan 1,6 millió népességű területi egységeket jelent, természetesen az átlag körüli szóródás elég jelentős. A kelet-közép-európai társult országokban kialakított NUTS 2 egységek mérete sem különbözik lényegesen, a létrehozott mező egységek átlagos népességszáma 1,9 millió fő. Átlag feletti értékeket Lengyelország és Románia mutat. Az előbbiben 2,3 millió, az utóbbiban 2,8 millió az átlagos népességszám. Megfontolandónak tűnik tehát, hogy a romániai régióbeosztás átalakítása napirendre kerüljön. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az új régióbeosztás a Székelyföldet önálló régióként vegye számba. Mérete egyébként megfelel az EU ajánlásainak. Amennyiben Románia a nemzeti kisebbségek területfejlesztési szerepének európai követelményei gyakorlati megvalósításában példát kívánna mutatni, akkor e megoldás egyértelmű támogatást igényelne a legfelsőbb politikai körökben is. A sokfunkciójú Marosvásárhely a régió teljes értékű központja lehet. A másik megoldást Brassó megye és a székely megyék együvé tartozása jelentené. Ez esetben Brassó régióközponti szerepe vitathatatlan.

A másik problematikus területi szint körülhatárolása sem könnyű feladat. A NUTS 4 – kistérségi – szint elsődlegesen munkaerő-piaci szempontból fontos, olyan területi egység, amelynek keretei között a munkaképes korú népesség foglalkoztatását lehet optimálisan megszervezni. E célra Romániában a községek (településcsoportok) nem alkalmasak, hiszen átlagos népességük (a Székelyföldön 5,8 ezer fő) jóval alatta marad a kívánatos mértéknek, amely az európai gyakorlat szerint legalább ötven-százezer fős népességszámot jelent. Amikor tehát e kategória alkalmazásának szükségessége merül fel, nem a magyarországi példa adaptációjáról és a tradicionális székely székek újjászervezésének igényéről, hanem az európai gyakorlat meghonosításáról van szó.

6. A fejlesztési politika egyéb tényezői

A fentebb vázolt helyzetben és a romániai politikai erőterben nagyon kérdéses, hogy lehet-e olyan fejlesztési politikát kialakítani, amely a Székelyföld érdekeit és a térség fejlesztését szolgálná?

A Székelyföld jelenlegi érdekérvényesítő képességét meghatározza az RMDSZ és az erdélyi magyar politikai elit teljesítménye. Az erdélyi magyar nemzetközösség érdekvédelmi és érdekérvényesítési lehetőségei az eltelt több mint tíz évben egyre jobban beszűkülni látszanak. Ez a jelenség ellentmondásosnak tűnik, hiszen Románia demokratizálódási folyamata és a piacgazdaságra való áttérés, habár akadozva, de mégis pozitív irányban haladt. Románia az európai integráció esélyesei között szerepel. A NATO-tagság és 2007-re ígért EU-tagfelvétel továbbra is nyitva tartja az integráció kapuit.

A jelenség oka a romániai magyarság érdekvédelmi szervezetének stratégiájában és az annak megfelelő politizálásában gyökerezik. Az etnikai okú politikai gyakorlat ugyanis háttérbe szoríthatja a közösségépítést, a belső autonómiára való felkészítést, ennek pedig hosszú távon meghatározó következményei vannak:

- Az erdélyi magyarság stratégiaalkotási folyamata, ha egyáltalán volt ilyen, gazdátlanul marad, illetve a közösség kontrollja nélkül alárendelődik a román kormányzó pártok érdekeinek és elképzeléseinek;
- A magyar közösség számára elérhető fejlesztési erőforrások feletti ellenőrzés monopóliuma kiszolgáltatja a fejlesztési folyamatokat a külső (közösségen kívüli) vezérlésnek. Ily módon a belső erőforrások bekapcsolása a fejlesztési folyamatokba nehézkessé válik. A korrupció, az erdélyi „et-

nobiznisz” sajátosságaival ötvözve veszélyezteti a fejlesztési kezdeményezéseket;

- A morális alapozottságnak a feladása a kisebbségpolitikában beláthatatlan módon rombolja a magyar közösség társadalmi tőkét, a bizalmatlanság és félelem légkörét tartja fenn. Ezáltal veszélyezteti a tudás alapú fejlesztési folyamatok beindítását, elvágja a jövőépítés lehetőségét;
- Az anyaországi befektetések és az intézményi kooperáció feletti politikai ellenőrzés lecsökkentheti a befektetési kedvet és a befektetések hatékonyságát.

Az utóbbi években az erdélyi magyarság stratégiai helyzetének újragondolását megkövetelő folyamatok egyre erősebben éreztetik hatásukat. Ezek többnyire a globalizációnak és a térség országai euroatlanti integrációjának következményei:

- Az Internet és a nagy térségeket átszövő kommunikációs és kooperációs hálózatok mind a gazdaságban, mind a civil szférában radikálisan megváltoztatják az intézmények hatékonyságát. Nem a mennyiségi, hanem a minőségi jellemzők határozzák meg a versenyképességet. A kizárásra törekvő versenyt felváltja az együttműködő verseny;
- Az információs társadalom hatékony eszközöket nyújt a különböző kulturális és politikai identitások fenntartására és megnyilvánulására;
- A termelési tényezők, általában az erőforrások földrajzi függősége fellazul, dominánssá válik a tudásalapú ágazatok szerepe. Az alkalmas emberi tényező elérhetősége és minősége meghatározó minden területen. A fejlesztési folyamatokat az innováció terjedési lehetőségei, az innovációs miliő nagymértékben meghatározza;
- A regionalizmus térhódítása és a regionális fejlesztés új (posztmodern) paradigmája kedvező lehet a regionálisan többségben lévő kulturális közösségek számára;
- A kulturális, etnikai sokszínűség felértékelődik az értékelt Európában;
- A civil társadalom megerősödik.

Magyarország európai integrációjának közelsége, Románia integrációjának lemaradása az erdélyi magyar közösségek számára az elvándorlás kényszereként jelentkezhet. Erre a kihívásra nem elegendő a helyben maradás erkölcsi parancsával válaszolni. Ezért a kisebbségpolitika célkitűzéseit három pontban célszerű megjelölni:

- 1) *Magyar integráció.* A határon túli magyar közösségek legszélesebb kulturális, gazdasági, tudományos és oktatási intézményrendszere anyaországi kapcsolatrendszerének kiépítése;

- 2) *A magyar közösségek autonómiájának növelése* a civil szervezetek számára elérhető, anyaországi (nemcsak költségvetési) források biztosításával;
- 3) *A magyar közösségek versenyképességének növelése.* A jogegyenlőségnél többre van szükség, hiszen regionálisan és országosan is a magyar települések, térségek és vállalkozások egyre erősödő versenynek vannak kitéve.

A modern gazdaság elhelyezkedése térhálózatokkal írható le. A városhálózatok horizontálisan szerveződnek. A városok sikere attól függ, hogy a hálózaton belül milyen szerepeket tudnak maguknak megszerezni. A regionális differenciálódás az innovációk létrehozásának, befogadásának és elterjesztésének képessége szerint megy végbe. A speciális tudás jelenléte azért fontos versenyképességi elem, mert nehezen másolható. Ez a tudás nemcsak a legkorszerűbb, csúcstechnológiai ismereteket jelentheti, hanem a hagyományos iparágakban vagy a mezőgazdaságban különleges minőségű termék előállítására képes, „kézműves” tudást is. Az új területi egyenlőtlenségek az emberi tudás földrajzi különbségeit tükrözik.

A mai politikai gyakorlat a kínálatorientált regionális stratégiával a térséget kívülről, a külső hatótényezők felől érkező impulzusok, külső feltételek, lehetőségek és korlátok felől közelítve egyre több belső folyamatra, összefüggésre rávilágítva kívánja fejleszteni.

Ez a megközelítés megfelel a kijárásos politika, a mindenkori kormánytól kialakított állami beruházások a politika általi vezérlési gyakorlatának. Minden politikai párt, így az RMDSZ érdeke is e stratégia fenntartását követeli meg. Az egyébként szükséges külső erőforrások bevonása azonban rendszerint nem a térség erőforrásainak érvényesítési szándékával, hanem a kivitelező gazdasági érdekeinek és a közvetítő személyes érdekeltiségének megfelelően történik. A kínálatorientált fejlesztési politikák szegény költségvetésű államok esetében nem tudnak kellő mennyiségű erőforrást mozgósítani, és a politikai korrupció miatt ezek felhasználása nem hatékonyan történik. A beruházási döntések decentralizációja, az önkormányzatok forráshiánya miatt ez a filozófia nem jelenthet igazi áttörést.

A Székelyföld regionális fejlesztésének eddigi próbálkozásai az önkormányzatok település- és vidékfejlesztési kísérleteiben merültek ki. Az önkormányzatok által fejlesztésre biztosított források azonban messze elmaradnak a várakozástól. Olyan fejlesztési eszközre is szükség van, amely a helyi gazdaságban meglévő lehetőségekre épít, azok regionális felerősödését eredményezi.

A területfejlesztési stratégiáról való – a szakemberek bevonásának hiányában, nem mindig tudatos – döntésnek azonban kisebbségpolitikai következményei is lehetnek. Ugyanis a stratégia által vezérelt folyamatok nincsenek tekintettel a kulturális sajátosságokra, és rendszerint a gazdasági verseny extenzív

növekedését eredményezik. Ez a verseny a makrogazdasági és gazdaságpolitikai feltételek, illetve a sajátos intézményi szerkezet miatt a többségi nemzetnek kedvez, a kiélezett verseny pedig a térség saját erőforrásainak ésszerűtlen, nem fenntartható módon történő elhasználásához vezethet. Az így kialakított gazdasági tér nem túlzottan vonzó a kreatív szakmákat gyakorlók, az értelmiségiek számára. Ezáltal növekszik azok kivándorlási hajlandósága. A rövid távon elérhető gazdasági növekedés vonzóvá teszi a fejlesztett térséget a többségi etnikum számára. Bevándorlást generálnak a keletkezett, rendszerint képzetlen munkakerőt igénylő új munkahelyek is. A szocialista iparosítás sajátos példája volt a kínálatorientált fejlesztési stratégiának. Amennyiben a fejlesztés kizárólagosan a kínálatorientált megközelítésben történik, a jelenlegi – kezdetleges piacgazdaságra jellemző – gazdasági helyzetben is fennmarad az etnikai arányok megváltozásának veszélye. Az infrastrukturális beruházások nehezen konvertálhatók a magyar közösség versenyelőnyévé.

E kihívásokra természetesen nem a fejlődés ellenzése, még csak a kínálatorientált fejlesztés tagadása sem lehet a válasz. Szükséges a keresletorientált fejlesztési stratégiák kidolgozása és alkalmazása ahhoz, hogy a kulturálisan specifikus helyi és regionális erőforrásokat a fejlesztési folyamatokba be lehessen kapcsolni. Ezáltal lehetőség nyílik az erdélyi magyar közösség versenyképességének növelésére és a román vállalkozókkal történő kooperatív versenyre.

Kettős *paradigmaváltást* jelent mindez az etnikai közösségek életében. Egyrészt átalakítja a magyar közösség viszonyát önmagához és a mindenkori román kormányhoz. Ez mindenképp az önállóság, a saját erőre támaszkodás és autonómia irányába hat. Másrészt megnyitja a magyar közösséget a románokkal való fejlesztési, közvetlen (nem a politikum által közvetített) együttműködésre. Ez az érett közösségek integrációját jelentheti.

A keresletorientált regionális fejlesztési stratégia a térséget egységes egészként kezelve, annak belső sajátosságaiból, a térségen belülről kiindulva, egyre jobban kifelé haladva, mind több külső tényezőt figyelembe véve fogalmazható meg.

A romániai magyar fejlesztéspolitika nagy dilemmája, hogy kompromisszum köthető-e a román nacionalista érdekekkel. A fejlesztés során az etnikai arányok megváltoztatása árán létrejövő politikai üzletet kellene elkerülni, hiszen ez egyenlő lenne a biztos szavazóbázis elvesztésével. Ugyanakkor az elégtelen mértékű fejlesztés, amely az apró lépések taktikájának elengedhetetlen következménye, lassan apasztani látszik a magyar közösség politikai támaszát. Az EU-ba belépve értelmét veszti az etnikai alapon való politizálás. Tulajdonképpen nem is lehet etnikai alapon fejlesztéspolitikákat érvényesíteni. Ezért is várhatóan felértékelődik a nem etnikai elven megfogalmazott regionális fejlesztés gondolata.

7. A Székelyföld fejlesztési régió kérdése

2003 eleje óta, a legutóbbi RMDSZ Kongresszus határozata által elindítva, élénk vita követte a Székelyföld fejlesztési régió létrehozására történt kezdeményezést. A Kovászna Megye Tanácsának elnöke által elindított folyamat eseményeiben a hagyományos politikai taktika jegyei ismerhetők fel (*Sylvester*, 2003; Önkormányzat Székelyföldön, 2003).

A szakmai előkészítés során kritikus elemzés készült a jelenlegi Közép fejlesztési régió eddigi tevékenységéről. A kritika azonban nem ad választ arra a kérdésre, hogy miért lenne működőképesebb az azonos rendszerben és játékszabályok szerint összehozott új fejlesztési régió? Nem beszélve a Maros megyében létező politikai erőviszonyok mellőzéséről, ami nem teszi lehetővé a kiválást engedélyező kétharmados szavazati arányt Maros megye számára. Ez a kérdés rámutat a jelenlegi megyehatárok regionális átörökítésének problémájára. A nem megfelelő közigazgatási területi felosztás kérdését a kezdeményezés sem tudja kezelni.

További érvelésként hangozott el a „védelem” szükségessége és sürgőssége az egyes hivatalosságok által megfogalmazott Székelyföld-ellenes közigazgatási átszervezések esetlegessége kapcsán: Kovászna, Bacău és Hargita megye Neamț megyékhez való csatolásáról van szó. Arról azonban nem történt említés, hogy a közigazgatási határok módosítása a jelenlegi román jogrendszerben is csak népszavazással történhet (amint erre vonatkozó gyakorlat is létezik a közösségek átszervezésének esetében).

Rövid távú, aktuálpolitikai motivációról árulkodik a 2003. áprilisi sepsiszentgyörgyi találkozóról közzétett közlemény is. Az etnopolitikai meghatározottság ezzel bevezette a fejlesztés kérdését az etnikai konfliktusok világába. A román kormány tagjai, az állami közigazgatás megyei vezetői és a román sajtó éles kritikát fogalmazott meg. A román nacionalista erők azzal vádolják a Székelyföld régió híveit, hogy etnikai alapon enklávét szándékoznak létrehozni az ország közepén.

Románia helyi közigazgatása több meghirdetett sikertelen reform után, tele ellentmondásokkal és finanszírozási nehézségekkel, mégis lassan, de megkapja azokat a hatásköröket és azoknak ellátásához elengedhetetlen forrásokat, amelyek a korszerű közigazgatás ismérvei. Ezek a hatáskörök a következők: területrendezés és -fejlesztés, lakásellátás, úthálózat, közlekedés, képzés, szakképzés és felnőttképzés, kulturális tevékenység, könyvtárak és múzeumok, rekreációs szolgáltatások, egészségügy és szociális ellátás, rendőrség, tűzvédelem, helyi gazdaságfejlesztés és foglalkoztatás, közművek, turizmus, valamint természet- és környezetvédelem. A fenti hatáskörök nem kizárólagosak és nem teljes kö-

rúek. Ezeket sok esetben az állam dekoncentrált szerveivel, illetve a minisztériumokkal közösen kell ellátni.

Adott régió esetén a létező regionalizmus a térséget kulturálisan elhatárolja környezetétől, anélkül, hogy lezárná azt. Ebből a felismerésből kiindulva fogalmazta meg a Székelyföld 2000 Munkacsoport a 2000 áprilisában Tusnádfürdőn tartott tudományos konferencián a Székelyföld kulturális régió mivoltát. A kulturális régió fejlesztéspolitikai és programozási szempontból integrálható a Közép fejlesztési régióba. Ugyanakkor a fejlesztés során, elsősorban önkormányzati hatáskörben, érvényesíthetők a kulturális, etnikai követelmények, anélkül, hogy ezek gátolnák a fejlesztési forrásokhoz való hozzáférést. A regionális kulturális sajátosságok vezérelni tudják a közösségi részvételen alapuló fejlesztési folyamatokat.

A regionalizmus nyomán a helyi önkormányzatok közti együttműködés megteremtheti a térség regionalizálódását jelentő intézményrendszert. A régió fejlesztését szolgáló eszközök közül a strukturális alapok menedzsmentjét ellátó intézmények csak egy kis hányadát teszik ki a szükséges struktúráknak. A területi önkormányzati együttműködés a kistérségi szerveződések formájában megoldást kínál a közigazgatási határok alkalmatlanságából fakadó funkcionális problémák kezelésére is. Itt kereshető a megoldás a székelyföldi kisvárosok és vidéki környezetük között feszülő fejlettségi különbségek mérséklésére.

XV. FEJEZET

A SZÉKELYFÖLD FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁJÁNAK ELEMEL

A Székelyföld egészére mind ez ideig nem készültek használható fejlesztési tanulmányok, a három megye egyenként sem rendelkezik jól megalapozott, integrált fejlesztési stratégiával. Ebben a fejezetben a Székelyföld fenntartható fejlesztésének stratégia elemeit, a stratégiakészítés fő politikai opcióit vázoljuk, amelyekre az átfogó programozási, stratégiaalkotó munka támaszkodhat.

A Székelyföld stratégiai fejlesztési elemeit a következő alapelvekre célszerű építeni:

- Az elsődleges környezeti tényező az Európai Unióhoz való csatlakozás folyamata, illetve Románia elkötelezettsége az európai integráció mellett. A fejlesztési stratégia minden elemének, ahol ez lehetséges, meg kell felelnie a vonatkozó európai normáknak és gyakorlatnak, a decentralizáció és a szubszidiaritás elveinek;
- Annak ellenére, hogy több (legtöbbször egymással párhuzamos tevékenységű), a Székelyföld regionális fejlesztését célzó szervezet jött létre civil vagy önkormányzati kezdeményezésre, ma nincs olyan intézmény a Székelyföldön, amely letéteményese lenne a regionális programozás és fejlesztés összehangolásának, koordinálásának;
- A stratégia végrehajtása sikerének előfeltétele, hogy kialakuljon az a legkisebb közös többszörös, amely lehetővé teszi az önálló programozást a három megye alkotta régióban, és elfogadható a román hatalmi tényezők számára is;
- A Székelyföld fejlesztési tervét alapvetően a három megyére kell alapozni, a lakosság etnikai összetételét adottságként kezelve. Hosszú távon nem tartható fenn a ma még alapvetően meghatározó, etnikai törésvonalak mentén elkülönülő tervezés, amely oda vezet, hogy a területfejlesztéssel foglalkozó román vagy magyar szervezetek sok elemében egymással ütköző stratégiákban gondolkoznak. A programozást és a területfejlesztést közösen létrehozott és mindenki által elfogadott intézményes keretek közé kell helyezni;
- A fejlesztési stratégia elkészítése és végrehajtása során ki kell építeni a megfelelő kommunikációs csatornákat, és meg kell teremteni az együttműködés kereteit, elsősorban a romániai régiófejlesztésért felelős intéz-

ményekkel, de ugyanakkor építve a hasonló magyarországi intézményekkel kialakult kapcsolatokra, fel kell használni az európai regionális programozási tapasztalatokat;

- Figyelembe kell venni, hogy a stratégiai tervezés és a programozás alapját képező statisztikai adatrendszerek még sok esetben pontatlanok, illetve egyes esetekben teljességgel hiányoznak. Az adatokat ellenőrizni kell, illetve ahol ez lehetséges, törekedni kell önálló felmérések, feldolgozások készítésére;
- A stratégiakészítés, a programozás elsőrendű törekvése a létező területi és ágazati fejlesztési stratégiák figyelembevételével a többirányú összhang megteremtése kell legyen;
- Több minisztérium és egyéb állami hivatal által készített ágazati tanulmány érinti a három székely megyét, ezek a stratégiakészítés kiinduló pontjául szolgálhatnak.

Mivel Romániának még nincs kiforrott regionális politikája és elfogadott nemzeti területfejlesztési terve, a Székelyföld stratégiáját olyan nemzeti fejlesztési koncepcióban gondoljuk el:

- amelyben a gazdaság stabil fejlődésére, a regionális intézményrendszer létrejöttére számítva feltételezhető, hogy Magyarország uniós csatlakozása után a Székelyföld a kibővülő EU „kapu szerepet” betöltő, annak előnyeit kihasználó régióvá válik;
- amelyben a gazdasági szerkezetváltás, a gyorsuló innovációterjedés, a területi fejlődés jelenleginél enyhébb térbeli koncentrációja, a három megye önkormányzatainak szoros együttműködése, a közlekedési hálózat fejlődése reális célkitűzéssé teszi, hogy a Székelyföld – kölcsönös együttműködés révén formálódó integrált településhálózatra építve – a régiószervezés egyik romániai modelljévé váljon;
- amelyben a régióval mint önálló forrásokkal és döntéshozattal rendelkező, az EU megfelelő forrásainak fogadására is alkalmas területfejlesztési szereplővel lehet számolni, s így valós értelmet kaphat a közös problémák megoldása, a belső területi egyenlőtlenségek szolidaritáson alapuló mérséklése.

Számolni kell azzal, hogy a regionális fejlődést alapvetően meghatározó tényezők az átmenet időszakában a regionális szint intézményi, pénzügyi keretei kialakulnak, az Európai Unióhoz való csatlakozást követően lényeges változások következnek be. A Székelyföld sikeres fejlődéséhez olyan regionális fejlesztési koncepció megalkotására van szükség, amely társadalmi vitában érlelődik és széles körű konszenzus eredménye.

1. Stratégiai célok

A fejlesztési stratégia készítésénél a Székelyföld fejlődésének céljaiból és az azok megvalósítását szolgáló prioritásokból kell kiindulni. Ezt követően meg kell határozni, hogy milyen komplex programokkal lehetséges a prioritásokat megvalósítani, milyen akciókra, operatív programokra van szükség. E gondolatmenetből következően a stratégiai programok többsége komplex, ágazatközi program.

A 68. ábrán vázoljuk a Székelyföld lehetséges fejlesztési stratégiájának szerkezetét. A stratégiai célokból következő fejlesztési prioritások és az ezek mellé rendelt programelemek alkotják az átfogó régiófejlesztési tervdokumentum vázát.

1.1. Régiószervezés, intézmény építés

a) A Székelyföld programozási területi egységként való meghatározása

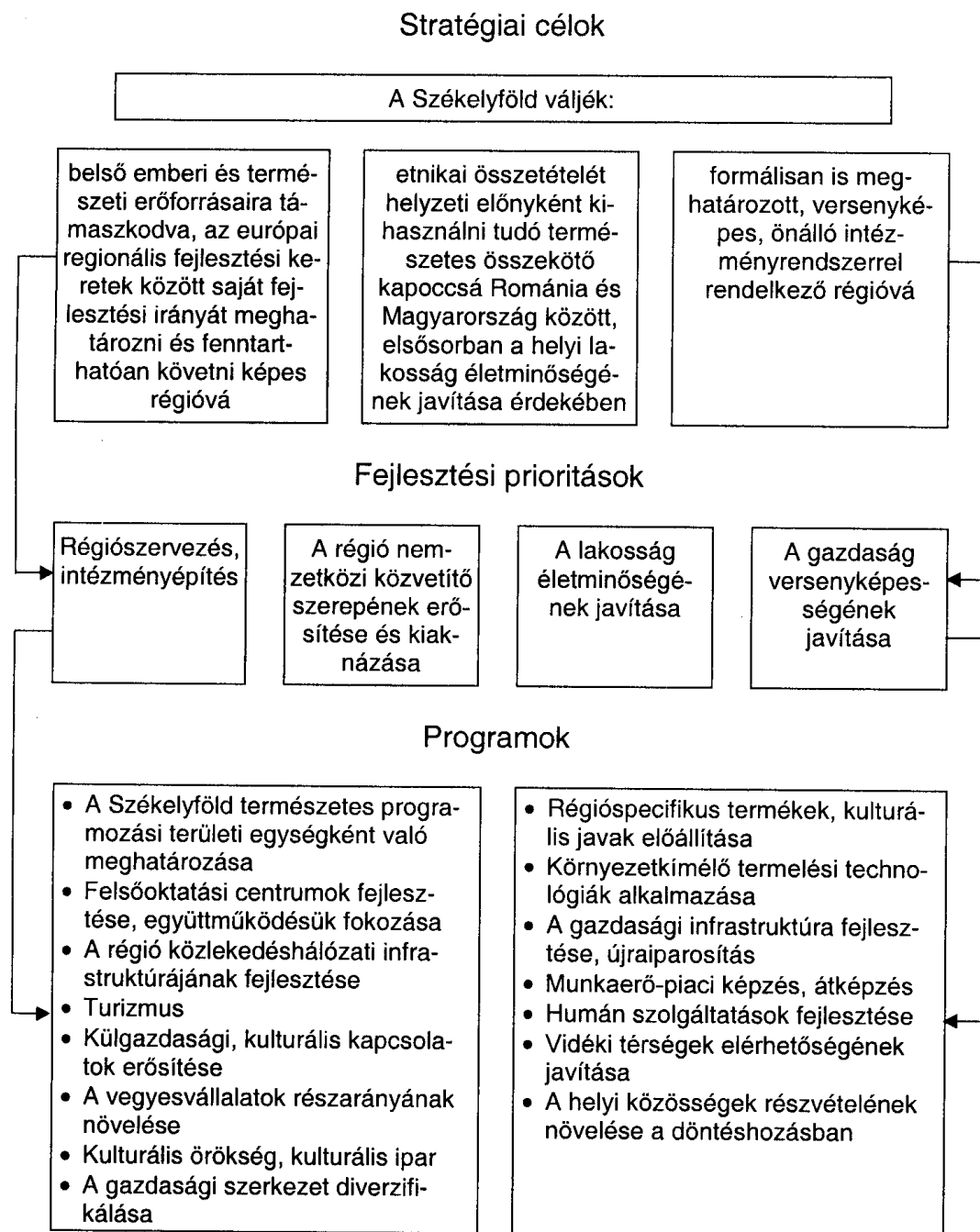
E programponiban integrált, koherens, európai keretekbe illeszthető székelyföldi területfejlesztési politika kialakítása, illetve a fő politikai opció vázolása a cél, amelyek mentén a területfejlesztési politika fenntarthatóan és versenyképesen megvalósítható. Ma még nincs általánosan mindenki számára elfogadható (még a regionális fejlesztésben dolgozó szakemberek számára sem) Székelyföld definíció. Elsőrendű feladat, hogy a régió helyi és megyei önkormányzatai, felsőoktatási intézményei, illetve a régiófejlesztésben érdekelt civil szervezetek minél előbb egyeztessenek e célból, és hozzanak létre állandó egyeztetési fórumokat, és alakítsanak ki egységes kommunikációs stratégiát a régiótudat erősítése céljából.

Intézkedések

- Azon legkisebb közös többszörös megtalálása, amely már lehetővé teszi az önálló programozást a három megye alkotta régió szintjén, de még elfogadható a román hatalmi tényezők számára is;
- Regionális konzultatív tanács létrehozása a három megyei és a helyi önkormányzatok részvételével;
- A Székelyföld konferencia intézményesítése: rendszeres időközönként megrendezendő regionális konferencia, ahol a régióépítés általános és ágazati kérdéseit egyaránt vizsgálat alá vehetik az érintettek, a civil társadalom, a közigazgatás, az akadémiai szféra képviselői;
- Székelyföldi regionális fejlesztési ügynökség létrehozása, képviselettel mindhárom megyeszékhelyen. Az ilyen irányú kezdeményezések hatékony összehangolása.

68. ábra

A Székelyföld fejlesztési stratégiájának szerkezete

b) Felsőoktatási centrumok fejlesztése, együttműködésük erősítése

A székelyföldi felsőoktatási hálózat létrehozása a térség önkormányzatainak, civil szervezeteinek egyik prioritása volt az elmúlt évtizedben, kiemelt politikai célkitűzésként szerepelt a magyar és a román kormánnyal folytatott egyeztetések során.

A régióban a felsőfokú oktatásnak egyedül Marosvásárhelyen volt hagyománya. Több megalapozó tanulmány készült, amely elemezte, alátámasztotta egy regionális felsőfokú oktatási hálózat kialakításának szükségességét. Mára e célkitűzés jórészt teljesült. A regionális felsőoktatási hálózat ritka helyzeti előnnyel rendelkezik, aminek meghatározó fontossága lehet a fejlesztésben: itt találkozik a román és magyar felsőoktatási rendszer, e két rendszer kommunikációjának, együttműködésének eredményeit a régiófejlesztésben is lehet és kell kamatoztatni. A régióidentitás és a regionális oktatási stratégia hiányának velejárója az elmúlt évtizedben az volt, hogy a felsőoktatási intézmények telepítésének folyamatában a székelyföldi városok inkább versenytársként, mintsem egymást erősítő partnerként léptek fel.

Intézkedések

- Regionális felsőoktatási stratégia kidolgozása minden érdekelt és érintett intézmény bevonásával;
- A felsőfokú oktatási intézmények strukturált intézményes együttműködésének kialakítása;
- Kutatási és fejlesztési központok létrehozása a felsőoktatási hálózat kereteiben;
- A felsőoktatási intézmények regionális munkaerő-piaci orientáltságának fejlesztése.

c) A régió közlekedéshálózati infrastruktúrájának fejlesztése

A régió közlekedési infrastruktúrája romániai összehasonlításban is nagyon rossz állapotban van, a fejlődés akadálya. A közlekedési infrastruktúra mielőbbi felújítása stratégiai feladat, e nélkül a fejlődés üteme nem növelhető.

A három megye között alkalmi együttműködés létezett és létezik a közlekedési infrastruktúra fejlesztése-karbantartása terén, de megalapozott és összehangolt regionális közlekedéshálózat-fejlesztési stratégia nem készült. A regionális érdekeknek az országos közlekedésfejlesztési stratégiákba való beépítésére lényegesen nagyobb esélyek kínálkoznak abban az esetben, ha a három megye együttesen közös stratégiát képvisel. Példának okáért a Marosvásárhely–Székelyudvarhely–Csíkszereda–Sepsiszentgyörgy gyorsforgalmi út kiépítése a három megye összefogása és közös fellépése nélkül nehezen képzelhető el.

Intézkedések

- Állandó egyeztetési fórum létrehozása a három megye közlekedéspolitikában érdekelt intézményei között;
- Közös közlekedési, infrastruktúra-fejlesztési stratégia kidolgozása és operacionalizálása.

1.2. A régió nemzetközi közvetítő szerepének erősítése és kiaknázása

A Székelyföld és a Közép régió az ország központi részén helyezkedik el, és az egyetlen olyan nagyrégió, amely nem rendelkezik határ menti területtel. Következésképpen a régió csak kismértékben vagy egyáltalán nem vesz részt a határ menti együttműködést támogató európai programokban (Cross Border Cooperation, Interreg stb.). Kivételként érdemes megemlíteni Hargita megyét, amelynek sikerült a megyei tanács következetes munkájának eredményeképpen bekerülnie a Kárpátok Eurorégióba, amely többek között bizonyos forrásokhoz való hozzáférést is jelent.

a) Turizmus

A Székelyföld régió közép- és hosszú távú fejlődésének meghatározó erőssége a turisztikai ágazatban rejlő potenciál. Ezen a területen az elmúlt években jelentős fejlődés ment végbe. A vendéglátó egységek, a turisztikai programok száma és minősége, az ide látogató turisták száma folyamatosan növekedett. E pozitív folyamatoknak nem alakult ki egységesített irányítása, koordinációja.

Intézkedések

- A turisztikai vonzóerőt jelentő természeti és tárgyi objektumok feltérképezése, karbantartása, fejlesztése, elérhetőségének biztosítása;
- Egységes régiómarketing kialakítása (amelyre már van példa Romániában is több megye összefogásának eredményeképpen: pl. Dobrudzsa, Alsó-Duna régió stb.).

b) Külgazdasági, kulturális kapcsolatok

A külgazdasági és a kulturális kapcsolatokat a régió nemzetközi közvetítő szerepének erősítése és kiaknázása szempontjából együtt tárgyaljuk. Mindkét területen egyértelmű a következtetés: a régió sajátosságaiban rejlő adottságok lehetővé teszik, hogy mindkét területen jelentős eredményeket lehessen elérni.

Intézkedések

- Közös székelyföldi kulturális intézet létrehozása a programok összehangolása, hatékonyabb finanszírozása és a külkapcsolatok fejlesztése céljából;
- Regionális érdekeltségű, nonprofit alapon működő befektetési társaság létrehozása, amely a régióban lévő befektetési lehetőségeket és tőkeigényt feltérképezi, megfelelő formában a nemzetközi pénzpiacokra közvetíti;
- Külképviseleti irodák létrehozása a nagyobb nemzetközi központokban.

c) *A vegyesvállalatok részarányának növelése*

A Romániába érkező magyar tőke nem az elsősorban magyarlakta területeket kereste, hanem azokat a jó üzleti lehetőségeket, amelyek már rövid távon nyereséget tudtak termelni számára. Ezt elsősorban Bukarest fővároson keresztül tudta elérni, és másodrangú kérdés lett az üzletben a nemzeti hovatartozás: a legtöbb magyar tőke Bukarestbe, Kolozsvárra irányult és csak ezt követően érkezik Székelyföldre, ezen belül pedig a legnagyobb értékben Kovászna megyébe. Következésképpen a vegyesvállalatok számának növekedését elsősorban a régió gazdasági adottságai határozzák meg, az etnikai tényező csak mint nyelvtudás jelent többletlehetőséget.

Intézkedések

- Kedvezménycsomag kidolgozása a vegyesvállalatok részére, amely a helyi vállalkozókat is arra serkentheti, hogy vállalkozásukhoz külföldi partnert, befektetőt keressenek;
- Regionális érdekeltségű, nonprofit alapon működő befektetési társaság létrehozása, amely a régióban lévő befektetési lehetőségeket és tőkeigényt feltérképezi, megfelelő formában a nemzetközi pénzpiacokra kiközvetíti.

d) *Kulturális örökség, kulturális ipar*

A Székelyföld gazdag kulturális örökségének megőrzése és bemutatása integrált szervezést igényel. A kulturális tényezők a regionális identitás alakításában kiemelkedő szerepet játszanak. A multikulturalizmus megnyilvánulási formáinak fejlesztése a régióban új munkahelyeket teremt.

Intézkedés

- A három megye kulturális központjainak (a megyei tanácsok által fenntartott intézmények) együttműködése a következő feladatokban: a székelyföldi kulturális örökség digitális kataszterének elkészítése, program kidolgozása a kulturális örökség turisztikai hasznosítására.

1.3. A gazdaság versenyképességének javítása

a) A gazdasági szerkezet diverzifikálása

A primer ágazat jelentős helyet képvisel a térség gazdaságában. Az ágazat vállalkozóinak törekedniük kell arra, hogy minél magasabb feldolgozottságú termékeket állítsanak elő. Ennek érdekében olyan technológiák telepítésére van szükség, amely versenyképes székelyföldi árut képes szállítani az Európai Unió piacára is.

A szekunder ágazat teljesítménye emelkedő tendenciát mutat, ennek továbbfejlesztésére további tökebevonásokra van szükség. Fontos szerepe van a székelyföldi ipari park programok beindulásának, valamint az egész vidéket átfogó gazdaságfejlesztési hálózat kialakításának, amely nyomon követi a vidék településeinek gazdasági fejlesztését, és javaslatokat tesz helyi gazdaságfejlesztési programok beindítására.

A tercier ágazatok területén figyelhető meg a legdinamikusabb fejlődés. E téren a diverzifikációt a piac, a lakossági jövedelmek és az üzleti szolgáltatások iránti igény alakíthatja.

Intézkedés

- Integrált regionális gazdaságfejlesztési stratégia kidolgozása a konkrét intézkedések és a végrehajtásukért felelős intézmények megnevezésével.

b) A gazdasági infrastruktúrafejlesztése, újraiparosítás

Az elhibázott földreform, a gazdasági szerkezetváltás nehézségei, illetve a globális gazdasági változások egyértelműen arra mutatnak, hogy a román gazdaság növekedése elsősorban az ipari termelés fokozásától, az újraiparosítástól függ. Az országnak (és következésképpen a Székelyföld régióknak) gyors GDP-növekedésre van szüksége, ennek lehetősége pedig elsősorban az ipar fellendítésében rejlik.

A régió életében a mezőgazdaság hagyományosan fontos szerepet töltött be, az e szektorban foglalkoztatottak száma és aránya magas. Regionális szinten olyan gazdaságfejlesztési programokban kell gondolkodni, amelyek azt célozzák, hogy a régió mezőgazdasága fokozatosan átváltson egy, az ipart és az ipari központokat kiszolgáló szerepre.

Intézkedés

- Székelyföldi ipari park projekt. A fontosabb székelyföldi városokban foglalkoztak az ipari parkok kialakításának gondolatával. Előtanulmányok és

felmérések készültek ipari parkok létesítésére. Cél a tőke fogadására alkalmas területek kialakítása, a települések gazdasági életének jó megszervezése, környezetvédelem, valamint a köz- és az egyéni bevételek növelése. A székelyföldi városok tervezési szempontból az országos szint felett állnak. A magyarországi szakmai tapasztalatok elérhetősége és megismerése ezeket a folyamatokat a Székelyföldön gyorsabban elindította. A városok azonban területhiánnyal és infrastrukturális gondokkal küzdenek. A települések vezetői felkészültek a parkok kialakítására, azonban a megfelelő kedvezmények hiányában lanya a befektetői kedv.

c) Régióspecifikus termékek, kulturális javak

A régióimázs kialakításának szerves része a régióspecifikus termékek célirányos marketingje. Ezen a téren közfeladatként elsősorban ezt lehet megnevezni, természetesen a minőség biztosításának felügyelete mellett. A Székelyföld átlagon felüli lehetőségekkel rendelkezik ezen a területen, kiemelve a hagyományos kézműves iparban rejlő lehetőségeket.

Intézkedések

- A régióspecifikus termékek marketingjének támogatása;
- Minőségbiztosítási rendszer meghonosítása a „bóvli termékek”, a giccs piaci megjelenésének visszaszorítására.

d) A regionális innováció fejlesztése

A Székelyföldön a fejlesztési és innovációs tevékenységek kezdetlegesek. A kezdetlegesség azt is magában foglalja, hogy a bizonyos területeken létrejött innovációs intézmények viszonylag újak, a szakmai tapasztalatokat elsősorban a lelkesedés és bizonyos részikerek pótolják.

Intézkedések

- Szakmai testület – innovációs szövetség – létrehozása, amely az egyes területeken harmonizálja az innovációs törekvéseket;
- A székelyföldi megyék jelentősebb fejlesztő intézményei együttműködésének fokozása;
- Sikeres példák más településeken való alkalmazása, a „know-how regionális szórása”: mint például a roma kisebbség körében megvalósított sikeres programok, környezetvédelmi programok, településfejlesztési stratégiák kialakítása, partnerségi programok kiterjesztése, ipari parkok, inkubátorok, szakmai szövetségek együttműködése.

1.4. A lakosság életminőségének javítása

a) Munkaerő-piaci képzés, átképzés

Hiányzik a koordináció az oktatási intézmények és a munkaerőpiac igényei között. A lehetőségekhez és az igényekhez képest kis számú munkaerő-képzési, átképzési program működik a régióban.

Intézkedések

- A munkaerőpiac befolyásolására és a három megye e téren való együttműködési kereteinek megteremtésére állandó koordinációs bizottság létrehozása a megyei munkaügyi hivatalok és az e területen aktív civil szervezetek és oktatási intézmények képviselőinek részvételével;
- A régió munkaerőpiacának irányítását megalapozó stratégia kidolgozása (a stratégia kidolgozásának intézményes koordinálását elláthatná az előző pontban említett bizottság);
- Már rövid távon elő kell segíteni a szakképző intézmények és a gazdaság szereplői közötti szoros együttműködést (a kapcsolatok intézményesülését), ezzel megfelelő alapot teremtve a szakképzés folyamatos szerkezeti és tartalmi modernizációjához;
- Lényegesen növelni kell az érettségi utáni szakképzés arányát;
- Fejleszteni kell a munkaerőpiac változásához rugalmasan alkalmazkodó felnőttoktatási, továbbképzési és átképzési rendszert;
- A munkavállalói képzési és továbbképzési programok mellett növelni kell a munkáltatók számára nyújtott szolgáltatások (alkalmazottak továbbképzése többek között például új technológia bevezetése esetén, vezetői tréningek stb.) arányát.

b) A humán szolgáltatások fejlesztése

A régió népességének egészségügyi mutatói országos és nemzetközi összehasonlításban is kedvezőtlenek. Nem elhanyagolható az összefüggés az egészségtelen életmód és a szenvedélybetegségek, valamint a kedvezőtlen egészségügyi mutatók között.

A régióban az egészségügyi ellátás minden szintje megtalálható az alapellátástól az egyetemig. A fejlesztési igények minden intézményben megjelennek, ezek összehangolása elengedhetetlen.

Intézkedések

- A regionális egészségmegőrző és egészségfejlesztő programok beindítása;
- Az egészségügyi intézményrendszer hálózatszerű fejlesztésének összehangolása és ezen intézményekben az ellátás minőségének fejlesztése;
- Javítani az egészségügyi intézmények közti együttműködést a meglévő kapacitások jobb kihasználása érdekében.

c) A vidéki térségek elérhetőségének javítása

A város és vidék közti fejlődésbeli különbségek csökkentése, a vidéki térségek felemelkedése mindhárom megye számára prioritást képez. A régióra egységesen jellemző, hogy az állami nagyvállalatok megszűnésével jelentősen csökkent a vidékről városba való ingázás, és az ezt kiszolgáló infrastruktúra is leépült (a városi munkát vállaló vidékiek nagyrészt beköltöznek a városba). Ennek a folyamatnak következményeként jelentősen csökkent a vidék–város kapcsolat intenzitása, ami elsősorban a vidéki térségek számára jelent hátrányt. A lemaradást fokozza a rossz közlekedési infrastruktúra és a nehézkes információáramlás.

Intézkedések

- A közlekedési infrastruktúra fejlesztésének elsőrendű prioritásként való kezelése;
- A „falugazda” intézményének létrehozása és bevezetése az erre rászoruló községekben, kistérségekben a megyei tanácsok saját forrásaiból és uniós források bevonásával;
- A teleházmozgalom mielőbbi kiterjesztése a Székelyföldre: 40–50 teleházból álló regionális teleházhálózat és az ezt kiszolgáló intézményrendszer létrehozása.

d) A helyi közösségek részvételének növelése a döntéshozásban

A székelyföldi emberek nagy többsége négyévente egyszer szól bele szavazatával települése, megyéje sorsának alakításába. A központosított államberendezkedés által meghonosított mentalitás eredményeképpen nem alakultak ki azok a közvetlen csatornák, amelyek lehetővé tennék a lakosság bevonását a döntéshozatalba. Ezen a területen jól irányzott adminisztratív intézkedésekkel jelentős eredményeket lehet elérni, ami a régió lakosságának közérzetét javíthatja párhuzamosan a regionális identitástudat erősítésével.

Intézkedések

- Állandó konzultatív testületek létrehozása ágazatonként a helyi közpolitikák alakítására;
- Települési és megyei lakossági információs irodák létrehozása (több településen – Sepsiszentgyörgy, Székelykeresztúr, Székelyudvarhely – létezik hasonló iroda);
- Fontos kérdésekben helyi népszavazás kezdeményezése.

2. A Székelyföld stratégiai fejlesztési céljai megvalósításának lehetséges térbeli keretei

Románia uniós csatlakozási tárgyalási folyamatának felgyorsulása, a csatlakozási tárgyalások 21-es fejezetének megnyitása minden előzménynél hangsúlyosabban a napi politikai diskurzus és a szakmai viták napirendjére emelte a regionális politika problematikáját, ezen belül is különleges figyelmet szentelve a NUTS 2 régió adminisztratív hatáskörrel való felruházásának kérdéskörére.

Székelyföldi politikusok, a helyi és a megyei közigazgatás képviselői is megszólaltak e kérdésben, szakmai tanácskozásokra és konzultációkra is sor került. A megnyilatkozásokban rejlő árnyalatnyi, de sokszor lényeges különbségek arra engednek következtetni, hogy az egységes politikai álláspont kialakításához szükséges megalapozó szakmai háttérmunka még várat magára. Felvetődik a kérdés: ellentét van-e az országos regionalizációs törekvések és a székelyföldi regionális érdekek között? Minden valószínűség szerint nincs, egyszerűen a jól megalapozott és egyeztetett stratégia, és ezt képviselni tudó, megfelelő felkészültségű szakemberek hiánya érezteti hatását.

A romániai közfelfogással ellentétben a székely megyék – társadalmi-gazdasági mutatóik alapján – nem tartoznak a romániai megyék élvonalába, országos összehasonlításban közepes fejlettségűek. Ugyanakkor a Közép régió teljesítménymutatói a Bukarest–Ilfov és a Nyugati régiót követően a legjobbak. Ennek az adottságnak a következtében:

- a Közép régió – jobb gazdasági-társadalmi mutatói okán – kisebb fejlesztési támogatásban részesül. Ez a székely megyéket hátrányosan érinti, hisz látszólagos fejlettségi szintjük miatt kevesebb fejlesztési forráshoz jutnak;
- Szeben és Brassó megye erőteljesebb gazdasági potenciáljának köszönhetően jelentősebb forrásokhoz jut hozzá a Közép régiónak szánt alapokból a többi megye rovására.

Az Európai Unió regionális politikája elsősorban NUTS 2 szinten célozza meg a fejlettségbeli különbségek kiegyenlítését, és főként ezen a szinten végzi a fejlesztési források elosztását is, tehát amennyiben a status quo nem változik, a hátrányos helyzet a csatlakozást követően is megmarad vagy fokozódik. Következésképpen mindhárom megye gazdasági és általános fejlesztési érdeke, hogy új regionális konstrukciót hozzon létre.

Ma még az alapvető politikai opció kérdése az, hogy szükséges és lehetséges-e a három megye szintjén közösen tervezni, ha igen, ennek milyen gyakorlati megvalósítási lehetőségei vannak. Ennek alternatívája a mai állapot, amikor a három megye egymástól függetlenül gondolkodik fejlesztési stratégiákban, csak nagyon ritkán valósítva meg (és akkor is csak pontszerű) együttműködést egymással.

A Székelyföldre két lehetséges területfejlesztési politikai változat képzelhető el:

- 1) Fejlesztési lehetőségek és stratégiák abban az esetben, ha sikerül elérni, hogy a Székelyföld adminisztratív és jogi értelemben is önálló NUTS 2 szintű régióvá váljon;
- 2) Fejlesztési lehetőségek és stratégiák abban az esetben, ha nem sikerül elérni, hogy a Székelyföld önálló, NUTS 2 szintű régióvá váljon, és a fejlesztési törekvéseket egy adminisztratív szempontból nem létező, de erős belső kohézióval rendelkező természetes régióra kell alapozni.

A két változat közti különbség egyértelmű. A Székelyföld mai viszonyai (általában a romániai régiók) jól mutatják, hogy mit jelent az önálló, jól körvonalazott fejlesztési stratégia és intézményrendszer hiánya. E folyamat beindítása nincs elkészve, tekintve, hogy a román régiófejlesztési politikát csak 1998-ban határozták meg jogi normák szintjén, illetve az első használható NUTS 2 régió szintű regionális fejlesztési stratégiák csak 1999-ben készültek el, illetve a stratégia végrehajtásáért felelős intézményrendszer és intézményközi együttműködés még nem alakult ki.

Az alapvető kérdés az, hogy melyik intézmény, szervezet, szakmai csoportosulás vállalhatja hitelesen az egyes alternatívák kidolgozását. A döntés-előkészítés a román területfejlesztési törvény értelmében a megyei tanácsok feladata. A három megyei tanácsnak arra a kérdésre kell választ adnia, hogy kívánna-e egymással szoros együttműködésben formális régiót alkotni, és ennek érdekében intézményesen együttműködni. A folyamat magától értetődően akkor folytatódik, ha erre a kérdésre mindhárom megyei tanács igenlő választ ad. A következő lépésben el kell dönteni, hogy igénylik-e azt, hogy a Székelyföld adminisztratív és jogi értelemben is önálló, NUTS 2 szintű régióvá váljon, vagy adminisztratív szempontból nem létező, de erős belső kohézióval rendelkező

természetes régióra alapozva, a Közép régió keretében valósít meg önálló stratégiát.

Gyakorlatilag ez a döntés határozza meg a Székelyföld területfejlesztési politikájának keretét. Ezt a döntést az érintett megyék települési önkormányzataival, illetve a központi kormánnyal folytatott átfogó egyeztetések eredményeképpen kell meghozni. Abban az esetben, ha a döntés az, hogy a három megye együtt a Közép régió keretében kíván megvalósítani önálló stratégiát, elengedhetetlenül fontos az ezt lehetővé tevő közös tervezés és programozás, illetve az ezt elősegítő intézményes háttér létrehozása (közös fejlesztési konzultatív testület, fejlesztési ügynökség stb.).

A két változat között minőségi különbségek vannak. A regionális fejlesztés európai kontextusában egyértelműen megfogalmazható, hogy a Székelyföld fejlesztésének hosszú távú stratégiai céljai szempontjából az uniós régiófejlesztési, illetve területfelosztási rendszer az irányadó. A strukturálisan már kialakított, de még kevésbé működőképes román régiófejlesztési rendszer és a frissen létrehozott NUTS 2-es beosztás a csatlakozási tárgyalások folyamán változhat az alulról jövő regionális érdekek erősödése, illetve a külső politikai ráhatások, konjunktúrák következtében. A regionális felosztás a tagság után nehezen változtatható, tekintve a technikai kivitelezhetőség nehézségeit és a magas költségeket. Tehát a román régiófejlesztést szabályozó jogi és intézményes keretek módosítására vonatkozó politikai törekvéseknek a tagság elnyeréséig valóra kell válniuk. Következésképpen, ha a Székelyföld fejlesztése szempontjából a legjobb lehetőségeket kínáló első változat megvalósítására kísérlet történik, a felelős politikai képviselő azonnali feladatoként a következőket fogalmazhatjuk meg. Sürgősen meg kell kezdeni az egyeztetéseket a három megyei települési és megyei önkormányzatai között a strukturált együttműködés megalapozásának érdekében, ugyanakkor ki kell dolgozni a román régiófejlesztést szabályozó jogi és intézményes keretek módosítására vonatkozó javaslatokat, amelyek megnyitják az utat a Székelyföld önálló, NUTS 2 régióvá válása előtt. Első lépésként meg kell nevezni azokat az intézményeket, amelyek ennek a folyamatnak a kezdeményezését és végrehajtását menedzselhetik.

A második változat is sok lehetőséget rejt a közös programozás és fejlesztés szempontjából, viszont az önálló NUTS 2 régió változathoz képest teljesen más alapelveken nyugszik:

- A három megye önkéntes, célirányos együttműködésén alapszik;
- Az együttműködés kereteit teljességgel a közös programozási és fejlesztési tevékenységben résztvevő intézmények határozzák meg;
- A régió érdekérvényesítési lehetősége a közös álláspont kialakításának és képviselőtének képességében rejlik;

- A három megye szintjén történő programozási tevékenységnek, illetve a régió fejlesztési stratégiájának alkalmazkodnia kell a Közép régió fejlesztési stratégiájában foglaltakhoz;
- A három megyei tanácsnak és a területfejlesztés más regionális szereplőinek (a települési önkormányzatoknak, a civil és a gazdasági szektor képviselőinek) széles támogatottsággal bíró „Székelyföld fejlesztési konzorciumot” és a programozás technikai és menedzsment háttérét biztosító regionális fejlesztési ügynökséget kell létrehozniuk;
- Közös stratégia kidolgozása és közös fellépés a fejezet elején említett „látszólagos fejlettségi szint” okozta hátrányok leküzdésére.

Feltevődik a kérdés, hogy eddig miért nem történtek konkrét lépések a három megye együttműködési kereteinek kialakítására, hiszen ennek lehetősége elvileg a megyei tanácsi intézményrendszer 1992. évi létrehozása óta eltelt tíz évben megvolt. Nehéz erre a kérdésre választ adni, hiszen a székelyföldi „területi autonómia”, mint a székelyföldi magyarság egyik legfontosabb politikai célkitűzése éveken keresztül a közéleti viták középpontjában állt. A lehetséges okok közül csak néhányat említünk:

- A területi stratégiákban való gondolkodás etnikai kizárólagossága: emiatt soha nem sikerült a kezdeményezést elfogadtatni a közigazgatási intézményekkel;
- Az etnikai fragmentáció: párhuzamos és ellentmondó magyar és román „Székelyföld” stratégiák (ezek elsősorban „nemzeti” és nem területfejlesztési stratégiák);
- A magyar közegen belüli (főleg önkormányzati téren megnyilvánuló) politikai konfliktusok;
- A közös területfejlesztési politika, programozás szükségességének és jelentőségének fel nem ismerése;
- A felkészült területfejlesztési szakemberek hiánya;
- Az intézményes kezdeményezés hiánya.

A Székelyföld régió fejlesztési tervében a lakosság etnikai összetételét adott-ságnak kell tekinteni. A területfejlesztés és a programozás egy adott földrajzi terület vagy régió minden lakosára azonos mértékben vonatkozik. A Székelyföld esetében sem lehetséges külön román vagy magyar fejlesztési stratégia követése.

Jogos a kérdés, hogy akkor mi célt szolgál a három megye alkotta Székelyföld régió formális megfogalmazása, miért szükséges és indokolt a programozás és a stratégiakészítés ezen a szinten. A válasz, amit ma erre a kérdésre a legtöbb régióbéli közéleti személyiség azonnal megfogalmazna, alapvetően téves: „A

cél az, hogy a magyarok legyenek többségben, és kézbe vehessék saját sorsuknak irányítását.” Amennyiben ezt helyes válasznak fogadnánk el, joggal merülne fel a kérdés, hogy a két magyar többségű megye esetén miért nem sikerült eredményeket elérni, hiszen semmi nem tiltja és nem tiltotta eddig sem önálló fejlesztési stratégiák kidolgozását vagy fejlesztési intézmények létrehozását (pl. az Arad és a Temes megyei tanácsok létrehoztak, és saját költségvetésükből fenntartanak megyei fejlesztési ügynökségeket). Az említett téves gondolkodás viszont azt a veszélyt hordozza magában, hogy a régióban élő román kisebbség képviselői alapvetően ellenző magatartást tanúsítanak, ami a kezdeményezés kudarcát vetíti előre.

A felvetett kérdésre vannak azonban olyan válaszok is, amelyek biztosíthatják az átfogó támogatást a régió magyar és román lakossága részéről egyaránt:

- A döntési szint közelebb hozása az érintett térséghez, a szubszidiaritás erősítése;
- Mindhárom megyének hátránya van abból, hogy Szeben és Brassó megye fejlettségi mutatói jóval az országos átlag fölött vannak, és ezáltal a Közép régió több fejlesztési programból nem részesül;
- Mindhárom megye elégedetlen azzal, hogy a régió fejlesztési ügynöksége Gyulafehérvárra (Fehér megye) került;
- Maros megye és Marosvásárhely központi szerepet töltene be az új régióban, ami alaposan hozzájárulhat a lakossági és intézményi támogatás megteremtéséhez ebben a megyében, és a másik két megyéből is elérhetőbb, mint Gyulafehérvár;
- A programozást és a területfejlesztést közösen létrehozott és mindenki által elfogadott intézményes keretek közé kell helyezni.

IRODALOM

- Carta Verde. Politică de dezvoltare regională în România* [Zöld Könyv. Regionális fejlesztéspolitika Romániában]. București, Guvernul României și Comisia European. 1997.
- DÁNÉ T. K. 2000: Művelődési életünkről 1999-ben. In: BODÓ B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Temesvár, Szórvány Alapítvány, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó. 121–128. o.
- DÁVID Gy. 2000: A romániai magyar könyvkiadás egy új évezred határán. In: BODÓ B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Temesvár, Szórvány Alapítvány, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó. 129–141. o.
- EGYED Á. 1997a: *Korszerűsödő és hagyományörző Erdély. I.–II.* Csíkszereda, Pallas-Akadéma.
- EGYED Á. 2001b: A székely társadalom tagolódásának főbb irányzatai a XIV. századtól a XX. századig. In: *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. I. Székelyföld Konferencia*. Csíkszereda, Székelyföld 2000 Munkacsoport. 77–82. o.
- HUNYA G.–RÉTI T.–R. SÜLE A.–TÓTH L. 1990: *Románia 1944–1990. Gazdaság- és politikatörténet*. Budapest, Atlantisz–Medvetánc.
- ILYÉS Z. 2002: A történeti kultúrtáj védelmének feladatai a Székelyföldön. In: *A kulturális térségek szerepe a regionális fejlesztésben. II. Székelyföld Konferencia*. Csíkszereda, Székelyföld 2000. Munkacsoport. 287–303. o.
- IMREH I. 1983: *A törvényhozó székely falu*. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó.
- KOSZTA Cs. 1993: Színfoltok a megye térképén. Kistérségi szerveződési folyamat Hargita megyében. In: *Hargita Kalendárium 2003*. Csíkszereda, Hargita Népe Kiadó Vállalat. 40–44. o.
- Önkormányzat Székelyföldön. Más regionális beosztásra van szükség. – *Háromszék* 2003. április 4.
- PÁL-ANTAL S. 2002: *Székely önkormányzat-történet*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.
- PUCZKÓ L.–RÁTZ T. 2000: *Az attrakciótól az élményig. A látogatómenedzsment módszerei*. Budapest, Geomédia Rt.
- Románia statisztikai évkönyve* [Anuarul Statistic al României]. București. 2000.
- SOMAI J. 2000: Romániai magyar civil szféra. In: BODÓ B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2000*. Temesvár, Szórvány Alapítvány, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó. 81–96. o.
- SOMAI J. (szerk.) 2001: *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjából (XIX–XX. század)*. Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság.
- SYLVESTER L. 2001: Könyvtár és szolgálat. In: BODÓ B. (szerk.): *Romániai Magyar Évkönyv 2001*. Temesvár, Szórvány Alapítvány, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó. 219–225. o.
- SYLVESTER L. 2003: A Székelyföld. – *Háromszék*, április 5.
- A Székely Kongresszus szervezete, tagjainak névsora, tárgyalásai és határozatai*. Csíkszereda, Hargita Kiadóhivatal. 2001.